NHLRP National Home Language Reading Programme

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA 2

XITSONGA

RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 1 & 2

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL EDUCATION COLLABORATION TRUST

ETDP SETA

2030 NDP

Read to Lead
A Reading Nation is a Leading Nation

SACE

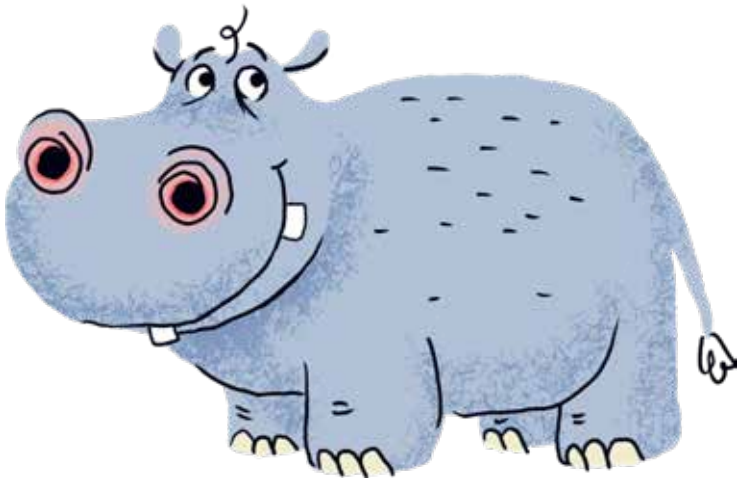

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA 2 | KOTARA YA 1 & 2

XITSONGA

NHLRP | National Home Language Reading Programme

Vundzeni

Kotara ya 1 ..... **1**

Nkongomelo: **Hi tivekela swikongomelo** **2**

Vhiki ra 1 2

Vhiki ra 2 5

Nkongomelo: **Ha pfuna** **12**

Vhiki ra 3 12

Vhiki ra 4 21

Nkongomelo: **Miri ya hina** **28**

Vhiki ra 5 28

Vhiki ra 6 37

Nkongomelo: **Hi lulamisa swilo swo tika** **44**

Vhiki ra 7 44

Vhiki ra 8 53

Kotara ya 2 ..... **61**

Nkongomelo: **Hi na switwi** **62**

Vhiki ra 1 62

Vhiki ra 2 65

Nkongomelo: **Hi tirhisa thekinoloji** **78**

Vhiki ra 3 78

Vhiki ra 4 87

Nkongomelo: **Hi landzelela swileriso** **94**

Vhiki ra 5 94

Vhiki ra 6 103

Nkongomelo: **Hi na vutshila byo tumbuluxa** **110**

Vhiki ra 7 110

Vhiki ra 8 119

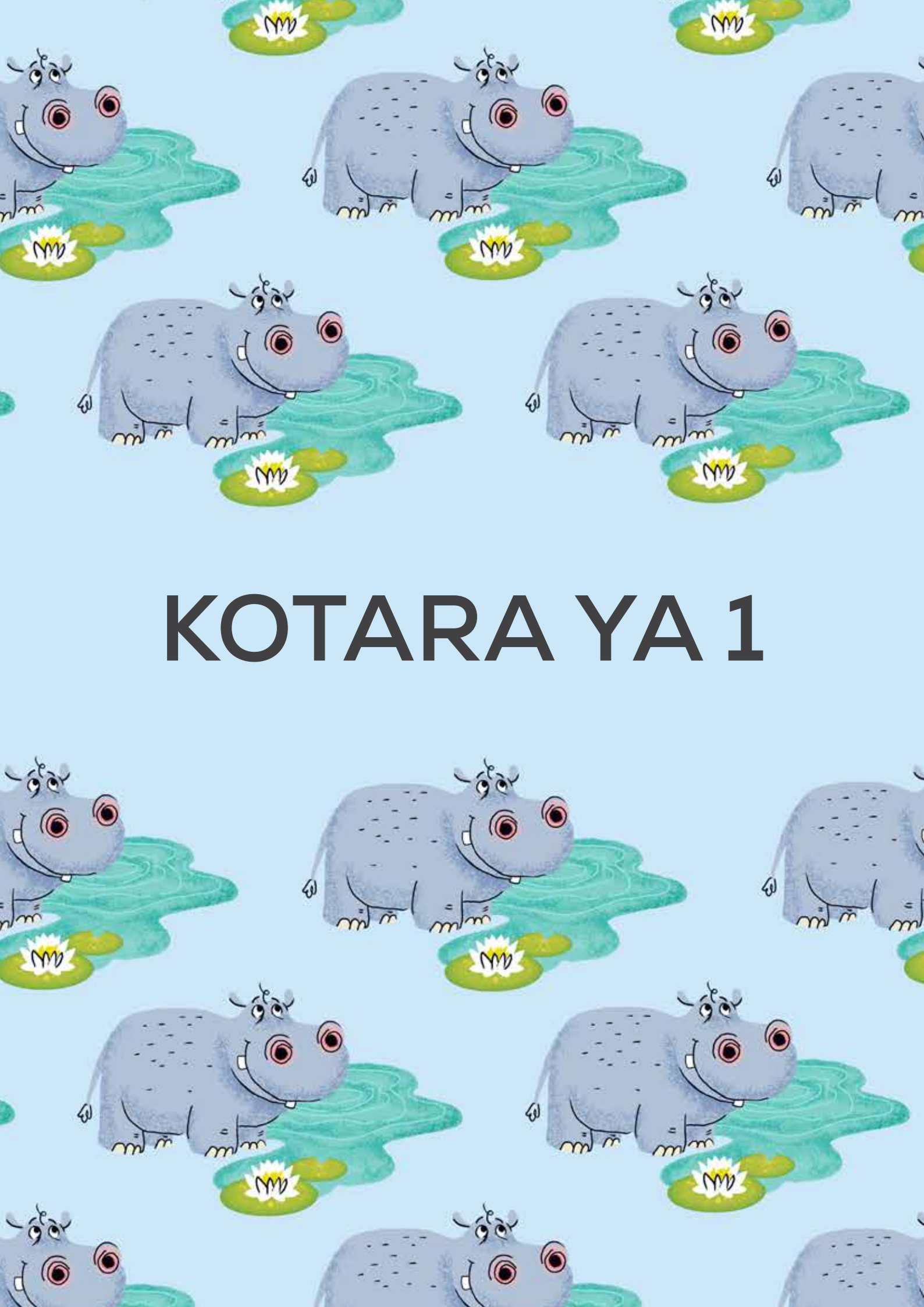

KOTARA YA 1

Nkongomelo: **Hi tivekela swikongomelo**

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

Mpfhuka wo leha wu sungula hi goza rin'we.

Xivuriso lexi xi kombisa leswaku nchumu wun'wana na wun'wana lowukulu lowu u lavaka ku wu fikelela wu sungula hi switsongotsongo. Loko wo sungula u ta hlamala se u fikelerile leswi u tsakelaka swona.

Switori:

Marie wa hlayisa

Tihuku ta Thuli letintshwa

Ntivomarito

xikongomelo:	Xin'wana lexi u lavaka ku xi endla kumbe ku va xona, naswona lexi u nga tirhelaka ku fikelela xona.
hlayisa:	Ku hlayisa nchumu lowu u nga ta wu tirhisa nkarhi lowu taka kumbe ku ka u nga tirhisi mali ya wena sweswi.
mali:	Leswi hi swi tirhisaka ku hakela swilo.
hola:	Ku kuma mali kumbe hakelo hi ku tirha kumbe ku endla ntirho.
mbhaha:	Huku ya xisati leyi tshikelaka matandza naswona hi ntolovelo yi rhulile na ku va yitsongo eka nkuku.
nkuku:	Huku ya xinunu leyi nga na tinsiva to vangama leyi talaka ku rila swinene nimixo.
bindzu:	Ndhawu leyi vanhu va xavisaka swilo kumbe ku nyika vukorhokerhi, kufana na xitolo kumbe saloni.

Ntivomarito

nkunguhato:	Nxaxamelo wa magoza lama u kunguhataka ku ma endla leswaku u fikelela xikongomelo xo karhi kumbe ku heta ntirho wo karhi.
ringeta:	Ku tirha hi matimba ku endla swo karhi, na loko swi tika.
ku humelela:	Ku fikelela milorho ya wena kumbe ku endla swo karhi kahle.
ku ya mahlweni:	Ku antswa eka swo karhi nkarhi wun'wana na wun'wana loko u titoloveta, hi switsongotsongo.
sagwati:	Hari leyi u nyikiwaka yona ku va u endle swo karhi swa kahle.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana hi xihi xikongomelo xin'we lexi u nga tsakelaka leswaku ndzi xi fikelela lembe leri?

Xana hi xihi xikongomelo xin'we lexi u nga tsakelaka leswaku ndzi xi fikelela evuton'wini bya mina?

Nkongomelo: **Hi tivekela swikongomelo**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

ma	me
mo	mu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

a m

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ha ha mama hina. Mina na mama ha haha. Na hina ha haha. Mina na manana ha hama. Ma ha haha na hina?

Manana na mina ha mama. Ina, ha mama. Hi mama na manana. Mina, manana na Babi ha mama.

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

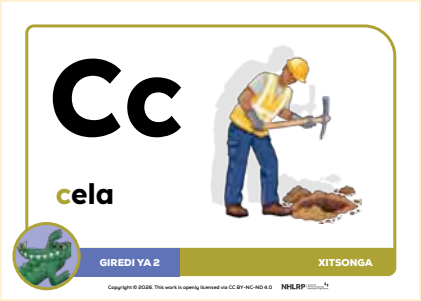

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

ba	ca
ma	bo

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

b c

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Manana a ba banana. Banana ha ba hina. Mina na banana ha haha. A hi na tona tibanana hina.

Ku cina ka mina na manana a ku sasekile. Cukumetani a lava ku hi vhakela. Cacani mina mi ta cina na yena. Hi ta cela goji hi chela kona maphepha.

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

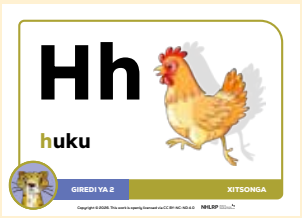

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

hi	ni
bi	mi

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

h i n

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi hina a hi himana na vona. Hahani wa mina a hi yena a hi holovela. I mani a hahisaka papila laha? U huwelela u hi bela huwa.

Na hina ha nonoka loko hi ri ku vulavuleni. Homu ya mina yi nonile hikuva ya tiphina. Namuneti ya mina na yona va tekile.

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

co	cu
ce	ci

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

a	m	l	n	i	h
o	b	u	t	e	u

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta tima na hina. Ti ta na mani? Ha ha tala na hina. Ha hola na hina? Ma ha tota manana laha. Tota mina na manana.

Eka hina hi aneka na manana. Hi te hi hetelele ku ta. I mani a saleke na malume? Mina na hahani hi sasekile.

Tana hi ta lumana. Mi ta huma na hina. U ta fika rini u ta hi vona? Ku na wukuwuku emutini wa ka va Unahina.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Kulani a dyondza ku hlayela

Kulani u navela xikolo. U navela ku yimayima na vana va xikolo. Kambe Kulani a nga naveli Matematiki. Swa ala swa Matematiki ya tafula.

Hi rin'wana ra masiku, Kulani u lava ku fikelela ku navela ka yena. U komberile manana wa yena ku n'wi pfuna.

Hi siku leri landzelaka, Manana u pfuxe Kulani ka ha ri mixo. Va tshamile etafuleni va nwa tiya. Manana u vekile nhulu ya tinyawa etafuleni. Manana u byerile Kulani leswaku a veka tinyawa hi mitlawa yimbirhi.

"Loko u vutisiwa ku nharhu (3) yi ya kangani eka nharhu (3), u ta hlayela kangani?" Kulani a miyela nkarhi wa minete yin'we.

"Ku ta va kaye," ku vula Kulani.

"U vule swona. Sweswi veketela hi munemune. Kulani a sungula ku veketela hi munemune." A ri karhi a n'wayitela.

Kulani na manana wa yena va vile etafuleni nkarhi wo leha. Va karhi va hlayela, Kulani a ri ku tiphineni.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana i ncini lexi Kulani a xi navela?

a. Ku yimayima na vana va xikolo.
b. Ku dyondza Matematiki.
c. Ku hlaya.

2. Xana Kulani u dyondzile yini eka manana wa yena?

a. Ku hlayela.
b. Ku tshama etafuleni.
c. Ku nwa tiya.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

ribye	vanhu	swikolo
maribye	munhu	xikolo

Vun'we	Vunyingi

Nkongomelo: **Ha pfuna**

Mfuwiso wa ririmi:

Risimu

Xiphemu xo koma xa tsalwa laha marito ya nga na mipfumawulo ya le makumu yo fana. Hakanyingi yelano wa mipfumawulo wu na ncino wo tiya no tsakisa naswona wa olova ku wu tsundzuka.

Kokwana

Kokwana va ya edorobeni,

Kokwana a va voni kahle.

Mina ndzi khoma kokwana hi voko.

Ndzi va yisa ethekisini.

Muchayeri u khoma kokwana hi voko,

U va khandziyisa thekisi.

Amu u khoma kokwana hi voko,

U va pfuna ku chika.

Tsakani u khoma kokwana hi voko,

U va tsemakanyisa patu.

Leri i risimu leri kombisaka ku va vanhu va pfuna lava pfumalaka. Eka risimu leri, kokwana u ya edobobeni. Ku na vanhu vo hambanahambana lava nga pfuna kokwana ku kondza a fika edorobeni.

Switori:
Riendzo lerikulu ro valanga ra Khandisi na Khala

Timiyo u pfuna ndyangu wa yena

Ntivomarito

dedeleka:	Kusuka eka tlhelo rin'wana ku ya eka rin'wana, kufana na loko nchumu wo karhi wu lava ku wa.
ringanisa:	Ku tshama u tiyile naswona u nga wi.
karhalile:	Ku karhala swinene, naswona u nga ha ri na matimba lama saleke.

Ntivomarito

riendzovalanga:	Riendzo kumbe ntirho wo tsakisa laha u ringetaka swilo leswintshwa no titsakisa.
muxanisi:	Munhu loyi a vavisaka, a chavisaka kumbe a vula swilo swo biha eka van'wana hi vomu.
honisa:	Ku ka u nga tinyiketeli ku yingisa munhu un'wana kumbe nchumu wo karhi hi vomu.
rhukana:	Ku vula nchumu wo ka wu nga ri kahle lowu vavisaka mitlhaveko ya munhu.
seketela:	Ku pfuna munhu hi ku va na musa, ku pfuna hi mitirho kumbe ku va khutaza.
ku lungha:	Va na kahle eka vanhu hi ku tirhisa marito na swiendlo swo lulama.
ku pfuna:	Ku endla swo karhi leswi endlaka leswaku ntirho wa un'wana munhu wu olova.
ku hlayisa:	Ku langutela munhu na ku vona leswaku u hlayisekile no va kahle.
ku seketela:	Ku endla leswaku munhu a titwa kahle loko va khunguvanyekile hi ku n'wi tshinelela, u n'wi yingisela, kumbe ku vula swa kahle.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana u lava mpfuno eka yini? Xana ndzi nga ku pfuna hi swona?

Xana hi nga endla yini leswaku kaya ra hina kumbe muganga wa hina wu antswa? Xana hi nga swi endlisa ku yini leswi?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

wa	li
we	lu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

l w

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Wisani na Wahina va le ku rimeni ka mavele eka hina. Hi vona va wisaka hikuva a va ri ku rimeni. Ku wile mavele ma mune exineneni.

Lamula ra mina ra bava hikuva ri tiyile. Hi ta lemuka ku ya eka vona hi ta wisa kona. Laha hi lumaka kona na Lulama wa ku tiva. Hi ta lamulela hi mani loko hi biwa?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

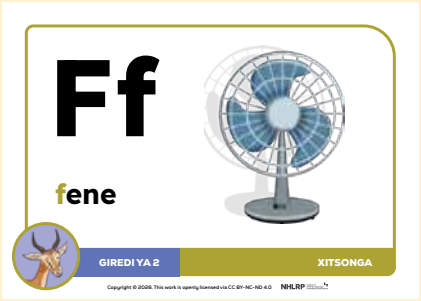

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

ke	fu
ki	fo

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

k f

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta sala hi kukula. Sasekisa u suma kona. Hi ta kala masiku lama. A ha ha kukuli na manana.

Hi ta fika laha va hi lavala. Futa ri tisa ku vava emirini. A hi papalateni ku feyila ka hina. Fanisa u na vana vangani?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

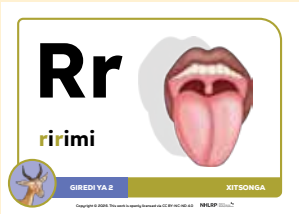

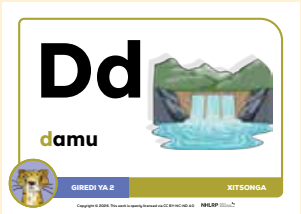

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

ra	ge
du	ro

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

r g d

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi hina ri rilelaka manana. Hi ta ri kuma kusuka eka tatana. Ku na ku rima ka hahani. Hi rona ririmi ra mina ke?

U ta guvuka misisi hi ku rila. Hi hina hi nga yima eka guva. Ma ha ri kona lava guleke meno ke? Mitila ya ha vonaka eGavaza.

Hi ta duma ku nga ri na vona lava. Ku na ntukulu wa Dumani eka vana. Ku na darata leyi nga wa tolo. I mani a nga dumisa ku hi yena?

Nkongomelo: **Ha pfuna**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

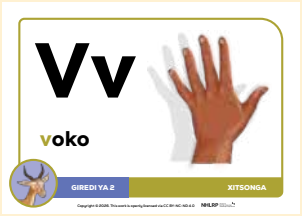

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

pa	vi
su	pu

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

d	p	m	b	g	a
e	i	o	u	r	v

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi wele hi papa ra ku basa exineneni. Ku na loyi a nga pavalala ematini. Xi ta ponisa hi xitepisi xa hina. I ririmi ra hina leri nga paniwa na Xiputukezi.

Vavanuna va tata holo. Hi vahi lava welaka laha? Hi ta vulavula hi wukuwuku. Hi tikisela sesi wa vona na vana va yena.

Hina hi ta sala na mani? Hi ta sula hi ta tiolola. Mati ma ta sala ma hela. Suma ha ha titimula.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Sasavona a pfuna ekaya

Sasavona a kumeka ekaya ka vona a ri na manana, kokwana wa xisati na buti wa yena. Masiku hinkwawo, a wisisa manana na buti wa yena hi ku kukula yindlu. A ku ri ntirho wa yena wa siku rin'wana na rin'wana. Siku na siku a tilulamisela kamara ra yena leswaku ri va ri basile. Mikarhi yin'wana a pfuneta no ka mati yo nwa.

Hi siku rin'wana ra Sonto, Sasavona u hubutile swinene. A lemukile leswaku rivala ri thyakile. U kukurile no rhwalela nchumu wun'wana na wun'wana lowu a wu ri hansi.

Kutani loko a languta tafula, a vona leswaku na rona ri thyakile. Kutani a ri basisa na rona. U tirhile a ri karhi a n'wayitela. A wu swi vona leswaku u le ku tiphineni hi ntirho wa yena.

Sasavona u vonile na swibye swi thyakile. U cherile mati na xisibi a hlantswa swibye swi basa. Kutani a n'wayitela.

Siku rolero u tirhile swinene. Loko a heta muti wa ka vona a wu lo cacaa! Manana, kokwana na buti wa yena va n'wayitela.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana i yini lexi Sasavona a xi endla siku na siku?

a. Ku kukula jarata ra ka vona.
b. Ku hlamba a ya exikolweni.
c. Ku kukula jarata ra xikolo.

2. Xana Sasavona u endle yini hi siku rin'wana ra Sonto?

a. U kukurile kamara ya yena.
b. U kukurile rivala.
c. U yile ekerekeni na manana wa yena.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

	timovha	tibuku	
movha	mufana	buku	vafana

Vun'we	Vunyingi

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

xi	xa
ze	zu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

x z

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xitori xa hina xi ta voniwa hi vana. Hi hina hi nga yiva xixevo ke? Darata ya le kaya yi wile nimixo. Tihuku ta ka hina ti yiva mavele.

Emutini lowu ku le ku ziriweni. Zingi ri hahele eka hahani. Hi va vone va ri eka zivuko. Va ta vona a bohiwe ka zozo ya yena.

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

te	ju
ti	ja

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

t j

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta tima na hina. Ti ta na mani? Ha ha hola hi ta ta. Tona ti tola ta hina. Ma ha tota manana laha. Tota mina na manana.

Hi ta jika na vona loko va heta ku tiolola. Hi ta famba na Jamela. Ku fikisile yena eka Mujikisa. I mani a ri ku jekeni ka Toyota?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

qe	ye
quu	yuu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

q y uu

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

I xaka ra yena ra qovo. Mina na Sasi a hi qoqeriwa hi vana va yena. Va qega vana va banana vona va ba mavoko. U duvuriwe hi qulu ra xibalesa.

Yena wa ha vuyisa wanuna. Ku na ku yelana na nkaka. Laha ku ta sasekisa Yevulani. Yowetela hikuva u ta rila.

Loko homu yi rila yi ri muu, kasi loko yi ri nhoveni yi ri gu, gu, guu! Tiko ro huu, hi xirilo xa wena u yivaka.

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

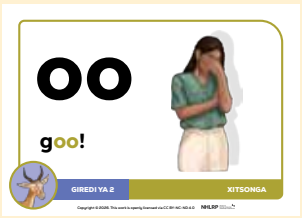

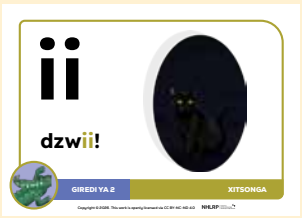

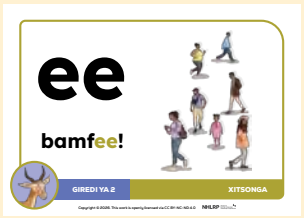

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

boo	lii
jee	moo

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

d	t	r	m	f	a
e	ii	oo	u	k	l

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ohoo, hi yena a nga lo honoo! Mati mo hoo, hi ku tala ka wona. Ku lo moo, eka hahani, ku le ku ciniweni. Va te loko va fika a ku goo!

Ko tititii, ku horile swinene. I manana a va lerisa ku va ku whii! U lo khigii, na vona va ri ku vuyeni.

Nuhelo lowu wo nkhulee! A ka ha ri na munhu, ku lo cowee! Loko a a hi vitana hi lo xewee! Huwa ya kona a ko welewelee! Ivi hi ku huree!

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Matimba a pfuna

Siku rin'wana hi ximumu,
Matimba u yile ephakeni.
Kutani a vona nhwanyana
loyi a tikomba a vavisekile
emoyeni.

"Swi lo yini u tikomba u vavisekile emoyeni?" Matimba a vutisa nhwanyana.

"Ndzi vavisekile emoyeni. Nguluve ya mina a yi vonaki ekaya," ku hlamula nhwanyana.

Matimba a lava ku vona leswaku u susa ku vaviseka ka nhwanyana. U ringetile ku kuma leswaku a nga endla yini ku vona leswaku nhwanyana wa n'wayitela.

"Halulaa, Halulaa!" ku huwelela Matimba.

Nguluve Halula yi huma enhoveni, yi karhi yi ku hoo, hoo, hoo! Yi puluta na ncila.

Nhwanyana a yima hi milenge a karhi a n'wayitela.

"Halula wa mina, a wu nyamalarile!"

Nhwanyana a ya eka Matimba. A fika a n'wi vukarha. A khensa ku va a n'wi kumeriwe Halula nguluve ya yena.

Kusukela siku rero. Halula a nga ha ha humi hi gede. Loko a fanele ku huma hi gede, a ku fanele ku va na munhu loyi a nga ta famba na yena. A ku ri mfanelo na xilaveko xa Halula ku huma a tilola. Nchumu wa nkoka a ku ri leswaku u fanele ku huma na un'wana.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana nhwanyana a titwa njhani?

a. A vavisekile emoyeni.
b. A tsakile hikuva u na nguluve.
c. A ri ku tlulatluleni ku vona Matimba.

2. Halula a tumbele kwihi?

a. Ehansi ka movha.
b. Enhoveni.
c. A nga tumbelangi a ri kona.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

switsalo	homu	vanhwanyana
nhwanyana	tihomu	xitsalo

Vun'we	Vunyingi

Nkongomelo: Miri ya hina

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

Xandla xa munhu a xi mili byanyi.

Xivuriso lexi xi kombisa leswaku munhu a nga va a pfumala, kambe u nyikiwile mavoko ku tirhela leswi a swi lavaka. Leswi swi vula ku hi mavoko ya hina, hi nga endla swo tala leswaku hi kota ku hanya.

Switori:

Nxalati u titwa a nga hlayisekangi

Siku ro ka ri nga ri kahle ra Zama

Ntivomarito

ntshamiseko:	Ku titwa kahle naswona u tshunxekile, kufana na loko u tshame exitulwini xo olova.
ku ka u nga tshunxekangi:	Ku ka u nga titwi kahle kumbe u nga tshunxekangi, kufana na loko u tshame exitulwini xo tiya swinene.
xivindzi:	Ku endla nchumu wo karhi hambiloko u titwa u chava; ku va na matimba na ku va na vuxiyaxiya.
ehansi:	Ehansi ka nchumu wo karhi kumbe ehansi ka wona.
ntikelo:	Ndlela leyi nchumu wo karhi kumbe munhu a tikaka hayona.
ku titiva:	Ku titwa u ri na tingana kumbe u chava hikuva vanhu va ku langutile.
vonelo (eka):	Ku vula swo karhi hi munhu, xifaniso kumbe ku nyika vonelo hi xikongomelo xo avelana miehleketo ya wena.

Ntivomarito

ku xixima:	Ku va na xichavo eka van'wana; ku kombisa leswaku u na mhaka na matitwelo xikan'we na mavonelo ya vona.
ku karhala:	A wu tiyangi. Miri wa wena wu twa wu karhele kumbe u nge koti ku endla swo tika.
matimba:	Ku va ni matimba emirini yo tlakula swilo, ku tsutsuma kumbe ku tlanga handle ko karhala hi ku hatlisa.
rihanyo lerinene:	Loko miri wa wena wu twa kahle hikuva u dye kahle, u etlele ku ringanela, no fambafamba kumbe ku tiolola swinene.
rihanyo ro tsana:	Loko miri wa wena ku nga titwi kahle hikuva u dye swakudya swo ka swi nga ri kahle, u nga etlelangi ku ringanela kumbe ku tiolola ku ringanela.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana hi swihi swin'wana leswi hi nga swi endlaka leswaku miri ya hina yi tshama yi hanyile kahle na ku tiya?

Loko ndzo lava ku tiva swo karhi hi miri wa mina, xana ndzi fanele ndzi vulavula na mani?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

chaa	laa
che	maa

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

aa ch

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Papa ri basile ri lo paa! Hi fikile hi veketela maphepha ma hina ma ku namaa! Halalaa, u hi yimerile hina va muti.

Ha chava ku kumiwa hi nga ri kona. Hi yena a hi chayisa hi lo tipakela. Ku chichiwile mugayo eka hahani. Choko ya mina yi herile.

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

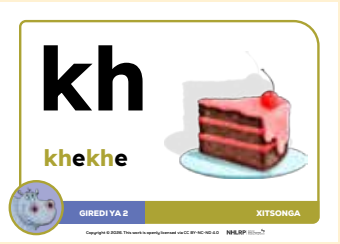

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

khe	nho
khi	nhu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

kh nh

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Khoma voko ra mina, ra titimela swinene. Khiva ya manana yi fana ni ya hahani. Khale a ku tiphiniwa hi makhavichi. Va kha miroho ekaya ka hina.

Enhoveni ka chavisa loko u ri wexe. Hi vona ku wena u nhenha, ya na u ya hi yimela. Ku na nhulu ya misava yi siyiweke hi vaaki va le nhoveni.

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

pho	qhu
rhe	rha

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

ph qh rh

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi kona hi phaka tolo kunene. Ri ta phimela ku nga ri khale, phela se i xixika. Phuphu yi tiyile hikuva i khale yi vekiwile. Ku na Phamela wa hina eka Phaphazela.

Hi ta qhuva na vona hi ta heta. Hi ta qhavulana loko a heta ku vulavula. Matamatisi ma qhapekile eka ZZ2. Qhivi ra mati ri tatile xitarata xo ya ekaya.

Hi ta rhurhela eGiyani na manana. Rhurhumelelo ra huku ya mina ka vavisa. Wa rheta loko a ri na mali. Rhurhuvula misisi yalelo yo basa.

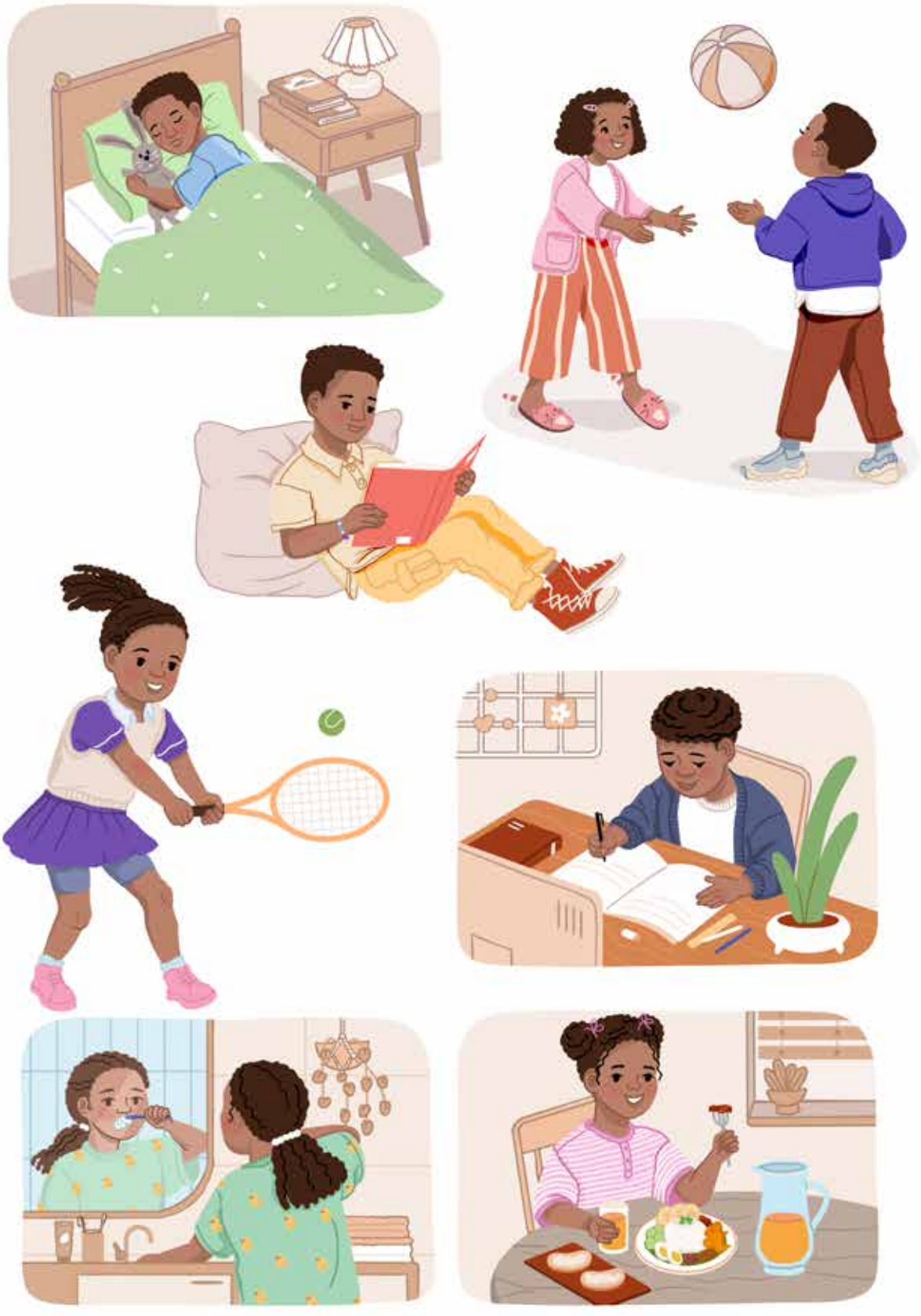

Nkongomelo: **Miri ya hina**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

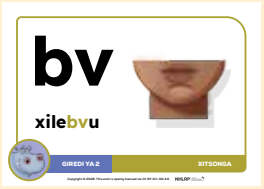

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

the	bva
vhe	vho

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

th	oo	bv	n	a	e
i	o	u	k	l	t

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Va ta hi thumela hi ta ma kuma na hina mati. Ko thothiwa kunene u ta xurha. Thekisi yi hi siyile tolo. Ku xavisiwa mathikithi ma bazi.

Vhiki ra leri a ku ri na vuyimayima. Hi ta vhikana na vona loko hi fika. Va ri vhoroso ya bava loko u yi dya yoxe.

Vana lava va na mikava ya bvoko. Loko a fika u lo fika a bvuleka kunene. Ku bvuleka i futa rikulu. Bveke i nyanyana yo saseka no olova. Vitana vafana va bvanganyeta huku.

Hi bvumbile ku hi ta kuma va ri kona. Va ta hi bvikisa ku duvuriwa hi xibalesa. Hi kume a lo bvekenenee, ehansi hikuva a ku khiyiwile. Hi phasile bvebve exisakeni xa rona.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Zamani a tirhisa miri wa yena

Zamani u pfukile emubedweni. U tirhisile milenge ya yena ku famba a ya eku hlambeni. U tirhisile mavoko ya yena ku hlamba meno ni ku hlamba xikandza.

Exikolweni, Zamani u tirhisile matihlo ya yena ku vona mudyondzisi wa yena na byongo bya yena ku ehleketa. U tirhisile milenge ya yena ku tsutsuma ehenhla ka byanyi na mavoko ya yena ku hakara vanghana va yena.

Ekaya, Zamani a a endla ntirho wa yena wa xikolo wa ntirhokaya. A a tirhisa byongo bya yena ngopfu! Kutani, Zamani u tlangile ejarateni na makwavo wa yena wa nhwanyana. Zamani u kombile makwavo wa yena ndlela yo hoxa bolo hi mavoko.

Eku heteleleni, Zamani u dyile swakudya swa ni madyambu a tlhela a nwa mati. U hlambile kutani a ya eku etleleni. Loko a ri emubedweni, Zamani u n'wayiterile kutani a ku, "Ndzi tirhisa miri wa mina siku na siku. Ndza khensa swilo hinkwaswo leswi wu nga swi endlaka."

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana Zamani a khensa miri wa yena hikwalahokayini?

a. Hikuva u tsarile ntirhokaya.
b. Hi ku va se u tlele.
c. Hikuva wu tirhile siku hinkwaro.

2. Zamani u endlile yini endzhaku ko lalela?

a. U yile ku tleleni.
b. U yile ku hlambeni.
c. U cinile xibelana na sesi wa yena.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

timbuti	tintshava	tiyindlu
yindlu	ntshava	mbuti

Vun'we	Vunyingi

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

bya	bye
byo	byu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

by

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku byaka ka yona ematini hiloko hi phaphama.

Hi byihi hi bavaka eka lebyi nga forisiwa laha ka hina?

Byi fanele ku humesiwa byi voniwa hi mani na mani.

Byala bya vavisa miri wa munhu loko a byi welawela.

Va phameriwa hi mani vuyeni bya hina.

Byevu hi byi vona loko hi ya eka hahani Muthavini.

Byela manana na hahani leswaku hi ta byela malume a ta va vona.

Ku ta fika Byeletelani a ta hi khomisa mali ya hina.

Mipfumawulo

Cincanani ku twananisa mipfumawulo leyi:

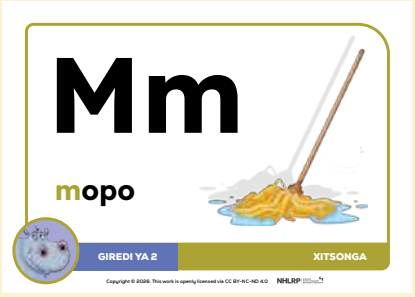

+

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

mba	mbo
mbi	mbu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

mb

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mbarisa vana hi ta famba na vona edorobeni ra Giyani.

Hi hina hi nga ta mbuwetela vana loko va kalakala.

Vana va kona va mbeyana loko va karhi va huwa.

Mbuti ya ka hina yi yiva Mavele ya ka Maselesele.

Hi ta vona vana lava a va ri eka xikambelo xa xixika.

Hi ta ponisa hi xikambelo xa hina lexi humaka hi le sekete.

Ku ta va na ku feyila lembe leri hikuva vana a va le ku tirheni.

Rhambu ra huku a ri nonohisa hi yini xana?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

dla	dle
dli	dlu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

dl

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi dluva malamula emurhini.

Ku ta rhurha lava nga dlaya, hina hi ta sala.

Dladla ra ka hina ri wile tolo.

Dliva hi ta gava ri nga si wa.

Manana Dlomu va yile eku siveni ka tihomu ta vona.

I mani a ri ku dluveni ka tihuku nivusiku?

Hi dlayile matuva lama a ma rila nivusiku loko hi wisile.

Hi ta dludla juzi hi ta kota ku yi vona loko yi laviwa.

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku twananisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

ndla	ndlo
ndle	ndli

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

ee	ts	n	dl	a	e
i	o	u	t	m	h

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mi endlise ku yini ku kala mi fika?

Eka yindlu ya le makumu ku xavisiwa kona.

U va xavela swo vekela etindleveni.

Loko u hi vona hi yimile, a hi ri na ndlala.

Va endla hi ku hi holovela siku na siku handle ko vulavula na hina.

Ndlandlamuxa yindlu hi ta kota ku vhaka.

Tindluwa ti ta fika, wena yimela mina.

Manana na tatana va hi andlalerile hina.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mphizano wo khida wa matiko

Vhuyeya i munhu wa ku tiphina swinene ematini, wa khida swinene. A ku sale masiku ma nga ri mangani mphikizano wu sungula.

Siku na siku, Vhuyeya u tilulamiserile ku va a ta va eka mphikizano wo khida. Siku na siku loko a vuya exikolweni, Vuyeya a ya erivaleni ku ya titoloveta. Xosungula, Vhuyeya a rhelela ku tilola milenge a yisa mavoko hala na hala ku ma toloveta na wona. Wa swi tiva leswaku loko u khida u tirhisa milenge na mavoko. Nkarhi wun'wana a tichela hi mati emirini.

Siku ku nga si fika siku ra mphikizano, Vhuyeya a titwa a nga tiphini emirini. A enerile hileswi a titwisa xiswona. A tilulamiserile ku ringana ku va eka mphikizano.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana Vhuyela a tilulamisela ku nghenela mphikizano hi ku endla yini?
a. A dya a xurha leswaku ava ni matimba.
b. A tlela a wisa.
c. A tilola milenge na mavoko.

2. Xana mphikizano lowu Vhuyeya a wu nghenela a wu ri wa yini?
a. Wo tsutsuma
b. Wo khida
c. Wo tlangela ematini

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

swinkwa	bakiti	mbyana
mabakiti	timbyana	xinkwa

Vun'we	Vunyingi

Nkongomelo: **Hi lulamisa swilo swo tika**

Mfuwiso wa ririmi:

Ntshaho

Maritoxidzi lama munhu un'wana a ma vuleke mayelana na nchumu wo karhi. Loko munhu un'wana a vula swo karhi swa matimba, hi tekela enhlokweni marito ma vona leswaku hi ta ma vula na hina.

"Khiya ra vutlhari hi leri - ku tshamela ku vutisa, hikuva loko u kanakana wa vutisa, xivutiso xi humesa ntiyiso." Peter Abelard

Ntshaho lowu wu kombisa leswaku loko hi lava ku tlhariha evuton'wini hi fanele ku vutisa swivutiso. Hi ku va hi vutisa hi ta kuma tinhlamulo ta leswi a hi nga swi tivi. Leswi swi ta endla leswaku hi va vana vo tlhariha.

Switori:
Dayari ya Makhanana ya le xihundleni

Xitumbelelana

Ntivomarito

lulamisa/ololoxa:	Ku kuma nhlamulo kumbe ku lulamisa xiphiqo.
xipfunaxitshunxo:	Xiphemu lexitsongo xa mahungu lexi ku pfunaka ku kuma nhlamulo ya nchumu wo karhi.
dayari:	Buku ya le xihundleni laha u tsalaka hi siku ra wena, miehleketo ya siku, na matitwelo ya wena.
swo tika:	Xin'wana lexi nga tiviwiki kumbe lexi nga hlamuselekiki lexi endlaka leswaku u lava ku tiva.
lava:	Ku lava nchumu kumbe munhu loyi a nga lahleka kumbe loyi a nga tumbetiwa.
lahlekile:	A xi kona laha xi faneleke ku va kona, xi lahlekile kumbe xi le kule (kufana na thoyi leyi u nga yi kumiki).

Ntivomarito

korhama:	Ku gombonyokisa matsolo ya wena na ku ehlisa miri wa wena wu va kusuhi na misava.
mulavisisi:	Munhu loyi a lavaka vuthala bya leswaku ku humelele yini.
vumbhoni:	Swilo leswi pfunaka ku kombisa nhlamulo ya swo karhi, ku fana na mikondzo kumbe switsariwa swo karhi.
muehleketeleriwa:	Munhu loyi ku ehleketeriwaka leswaku u endle swo karhi. Hi fanele ku languta leswaku i ntiyiso.
ku lava:	Ku languta kahle swo karhi kumbe munhu wo karhi.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana u tshame u va na nchumu wo hlamarisa evuton'wini bya wena? Loko swi ri tano, xana u nga ndzi byela hi swona?

Swilo swo hlamarisa swi nga tsakisa! Xana hi nga endlelana swipfunaxitshunxo leswaku hi lulamisa nchumu wo hlamarisa?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo leyi:

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

dhla	dhli
dhlo	dhlu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

dhl

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na lava fayetelaka mabodhlela, ene ma ta hi vavisa. Exibedhlele ku tele hi vana lava khomiweke hi ndlala.

Ku na mati mo bola ebodhleleni ra wasi.

Xibodhlelana xa wasi xi ta cheriwa mati lama hi ma tirhisaka, mo basa.

Ku akiwile xibedhlele eka patu ro suka eka Malamulele u ya eka Madobi.

Xibedhlele xa Letaba xi le kusuhi na xikolo xa Banana.

Hi kona exibedhlele laha ku kumekaka vaxavisi va tibanana to saseka.

Ebodhleleni ra mina a ku ri na xilo xo chavisa.

Mipfumawulo

Cincanani ku twananisa mipfumawulo leyi:

+

+

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

nswe	nswo
nswi	nswu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

nsw

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Nswatho i ku khomakhomana mi karhi mi huha.

Eka hina ku na nswelo wa mali.

Nsweni i munhu wo kala mali.

Nswiono i muxaka wa xikhovha.

Ku na nswamo wo hi byela ku yi ta na siku ra kona.

Nswelelo ra yena ra vavisa.

Hi vonile xilo xi ku nswee!

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo leyi:

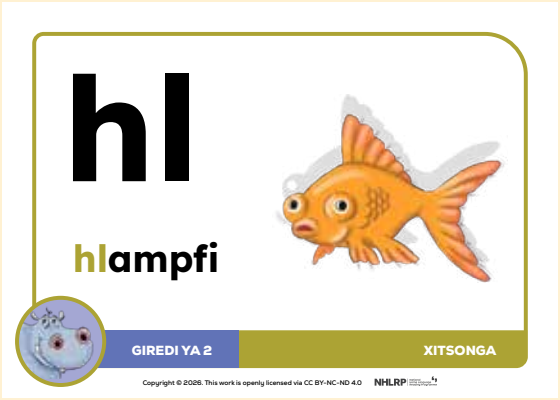

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

hla	hle
hlo	hlu

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka xitshuriwa lama tirhisaka:

hl

Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Va ta hleka va ta miyela. Hi hina hi nga hlula eka vona. Va hlekisa hi yini lava nga laha? Hlulani u pasile eka giredi ya yena. Hi hlamarisiwa hi lava a va ri ku khideni. I mani loyi a hlamusela wena hi ta homu leyi lahlekeke? Ku na xihlahla lexi chavisaka loko u fika eka vona. Hi ta hlova loko hi ya eka wena ku ta hlelelela na muti wa ka va Hlamalani.

Nkongomelo: **Hi kuma switshunxo eka ...**

Mipfumawulo

Cincanani ku twananisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Hlanganisa mipfumawulo leswaku u hlaya mapeletwana.

hlwe	hlwi
hlwu	hlwa

Ku tsala

Tirhisa mipfumawulo leyi nga laha hansi ku vumba marito:

hl	w	n	a	e	i
o	u	h	t	m	g

Tsala marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hlwelelo ra vona ra siku na siku a ri toloveleki. Hi hlwerisiwe hi malume a loyi a ha yile exitolo xa ka va Hlamalani. Hlwehlwe ra vava loko ri ku kumile kahle.

Kokwana u hlwerile ku fika ekaya hikuva a yile ku ya vona mavele. Lava va nga hlwela ku fika va kayerile ku cina ka hahani. Ku na mahlwehlwe mo tala ehekeni ya ka hina.

Malume u lo mali ya yena ebekeni, hlwaa! Mi nga ndzi hlwerisi ku fika laha hi yaka kona.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Bolo leyi nga kumekiki

Hi mixo wun'wana, Vhuyeya na Zamani a va ri ku titlangeleni erivaleni. Mumu a wu ri karhi wu ku tuwa, tuwa, tuwaa! A ku ri siku ra kahle ro va munhu a tikuma a ri ku tlangeni na van'wana vana.

Kutani Vhuyeya a ku, "Bolo ya hina a yi vonaki! Yi kwihi?"

"Bolo a yi kumeki," ku vula Zamani.

Va languta ehansi ka benci. Bolo a yi nga ri kona. Va languta ehansi ka murhi. Nakona bolo a yi nga ri kona. Kutani va languta ehansi misaveni. Va vona nkoka wa nenge wa munhu.

"Languta nkoka lowu wa nenge. I wa mani," ku vula Zamani.

"Mina a hi wa mina," ku hlamula Vhuyeya.

"A hi ye laha nkoka wa nenge wu yaka kona." Zamani na Vhuyela va yile laha nkoka wa nenge wu kongomaka kona.

Loko va ku, "keluu!" va vona bolo ya ntima emisaveni ya nkova. A yi rahiwile xi ximakwa xa hahani wa Zamani.

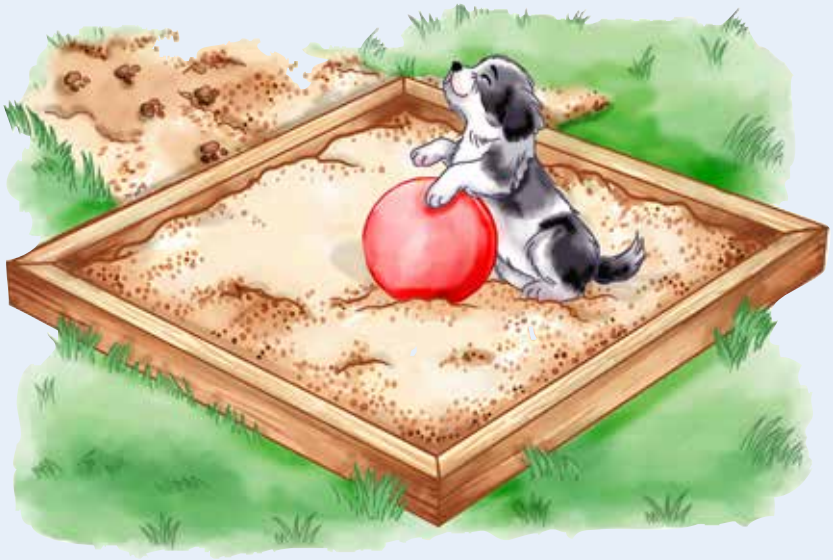

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana i yini a xi lahlekile?

a. Mbyana
b. Bolo
c. Benci

2. Xana i yini xi nga pfuna Zamani na Vhuyeya ku kuma bolo?

a. Nkoka wa nenge wa ximakwa.
b. Va hleveriwile hi munhu.
c. Ximakwa xi yile xiya va komba laha bolo yi nga kona.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

swimanga	swikepe
huku	ximanga
xikepe	
	tihuku

Vun'we	Vunyingi

Ku hlaya

Hlaya marito mo leha

Kopunula marito eka buku ya wena ya switoloveto:

pepejerisa

Kuma no khwatihata switwari hinkwaswo.

pepejerisa

Tsemelela mapeletwana:

pe/pe/je/ri/sa

Hlaya mapeletwana:

pe-pe-je-ri-sa

Twananisa mapeletwana na ku hlaya rito:

pepejerisa

Vuyelela hi marito:

xibedhlele

xidlayamavele

xijikisamovha

fufunhetela

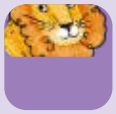

Ku tsala

Hetisa hi marito lama kayivelaka:

khayima bolo lerikulu

1. Vafana va raha _____.
2. Tatana u_____ tihomu.
3. Ribye _____ ra tika.

Ku tsala

I marito mangani u nga ma tsalaka hi:

Vona leswaku u nga vumba marito mangani hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
Tsala mixaxamelo ebukwini ya wena.

th bv

Vumba xivulwa hi ku tirhisa marito mambirhi.

Ku hlaya

Hlanganani silula (lulamisa) swivulwa:

1. bolo u raha mufana
2. ku byala vana va tirha mavele
3. u khayima mufana tihomu

Ku hlaya

Hlaya marito mo leha

Kopunula marito eka buku ya wena ya switoloveto:

pepejerisa

Kuma no khwatihata switwari hinkwaswo:

pepejerisa

Tsemelela mapeletwana:

pe/pe/je/ri/sa

Hlaya mapeletwana:

pe-pe-je-ri-sa

Twananisa mapeletwana na ku hlaya rito:

pepejerisa

Vuyelela hi marito:

khomakhomeki

fufunhafufunheka

mabvarabvara

byeletelanile

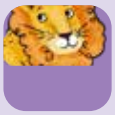

Ku tsala

Hetisa hi marito lama kayivelaka:

misisi heleketa nharhu

1. Vavanuna va hi _____ exitolo.
2. Xikolo xa hina xi huma hi awara ya _____.
3. _____ ya Miyelani yi kurile no saseka.

Ku tsala

I marito mangani u nga ma tsalaka hi:

Vona leswaku u nga vumba marito mangani hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
Tsala mixaxamelo ebukwini ya wena.

by dl

Vumba xivulwa hi ku tirhisa marito mambirhi.

Ku hlaya

Hlangananisilula (lulamisa) swivulwa:

1. bege yi sasekile ya xikolo
2. goo Amukelani u etlele u lo!
3. vana kherexe va ya

Ku hlaya

Hlaya marito mo leha

Kopunula marito eka buku ya wena ya switoloveto:

pepejerisa

Kuma no khwatihata switwari hinkwaswo.

pepejerisa

Tsemelela mapeletwana:

pe/pe/je/ri/sa

Hlaya mapeletwana:

pe-pe-je-ri-sa

Twananisa mapeletwana na ku hlaya rito:

pepejerisa

Vuyelela hi marito:

xichayachayana

nekanekisana

xiphaphatanana

byeletelanile

Ku tsala

Hetisa hi marito lama kayivelaka:

vhakela tatana exibedhlele

1. Hi vulavurile hi ku _____ hahani hi holideyi.
2. Malume va yile _____ ku ya vona vavabyi.
3. _____ u ya byala mavele.

Ku tsala

I marito mangani u nga ma tsalaka hi:

Vona leswaku u nga vumba marito mangani hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
Tsala mixaxamelo ebukwini ya wena.

dhl hl

Vumba xivulwa hi ku tirhisa marito mambirhi.

Ku hlaya

Hlanganani silula (lulamisa) swivulwa:

1. u xavile Khatisa xikipa
2. xithuthuthu xi sasekile xa mina
3. bolo u raha mufana

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku hlaya

Hlaya marito mo leha

Kopunula marito eka buku ya wena ya switoloveto:

pepejerisa

Kuma no khwatihata switwari hinkwaswo.

pepejerisa

Tsemelela mapeletwana:

pe/pe/je/ri/sa

Hlaya mapeletwana:

pe-pe-je-ri-sa

Twananisa mapeletwana na ku hlaya rito:

pepejerisa

Vuyelela hi marito:

vugimamusi

exibodhlelanini

xikhovolelo

xitekatekisano

Ku tsala

Hetisa hi marito lama kayivelaka:

bulukile vava phakeriwa

1. Vana vanharhu va _____ matamatisi.
2. Thayere ri malume wa mina ri _____.
3. Nhamu ya mina ya _____.

Ku tsala

I marito mangani u nga ma tsalaka hi:

Vona leswaku u nga vumba marito mangani hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana.
Tsala mixaxamelo ebukwini ya wena.

kh ch

Vumba xivulwa hi ku tirhisa marito mambirhi.

Ku hlaya

Hlanganani silula (lulamisa) swivulwa:

1. eka phaphazela hi vhaka
2. vabyisa futa ri ta ku
3. nomu u dlayisiwe hi

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Homu ya kokwana a yi vuyangi ekaya

Tolo homu ya kokwana a yi vuyangi ekaya. Homu leyi yi le mbilwini ya kokwana swinene. A swi tiveki leswaku ku humelele yini hi homu. Nkarhi wo hetelela loko yi voniwa a yi ri na tihomu ta ka Mathevula. Murisi wa tona i Qhivi.

“Homu leyi yi le kusuhi na mbilu ya mina swinene. A yi karhati. Yi tiyile naswona ya rima swinene loko yi panisiwile. Hi yona yi rhangelaka tihomu hinkwato ku vuya laha kaya,” i kokwana a kombisaka ku vilela.

Kutani Rhulani a twa xikombeto. U twile ximakwa xa makhelwana xi vukula hi matimba. A ri perile. U nonokile a ya eka kokwana wa yena. Kutani va huma va ya laha ximakwa xi vukulaka kona.

Leswi va nga swi vona hii, swi va tsakisile swinene. Va pfumarile na marito yo ma vula. Va lo langutana va n’wayitela.

Homu ya kokwana yi vuyile. Yi lo tivuyela hi yoxe.

“I homu ya mina leyi. Hi leswi ndzi yi tivisaka xiswona,” kula kokwana a karhi a cinacina.

“Kunene i homu yo tiva ekaya. Hi yona murisi wa tihomu letin’wana.”

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka tibuku ta wena ta xitoloveto:

1. Xana Kokwana a titwa njhani loko homu ya yena yi lahlekile?

a. A vilela
b. A rila swinene
c. A tsakile

2. Xana i yini lexi nga va pfuna ku kuma homu?

a. I xinyami ehandle.
b. I murisi wa tihomu.
c. I ximakwa loko xi vukula.

Mofoloji

Ava marito hi vun'we na vunyingi.
Tsala nxaxamelo wa marito lama eka buku ya wena ya switoloveto.
Khwatihata xiphemu lexi hi byelaka loko rito ku ri vun'we kumbe vunyingi.

swipfalo	malembe
lembe	timangwa
mangwa	xipfalo

Vun'we	Vunyingi

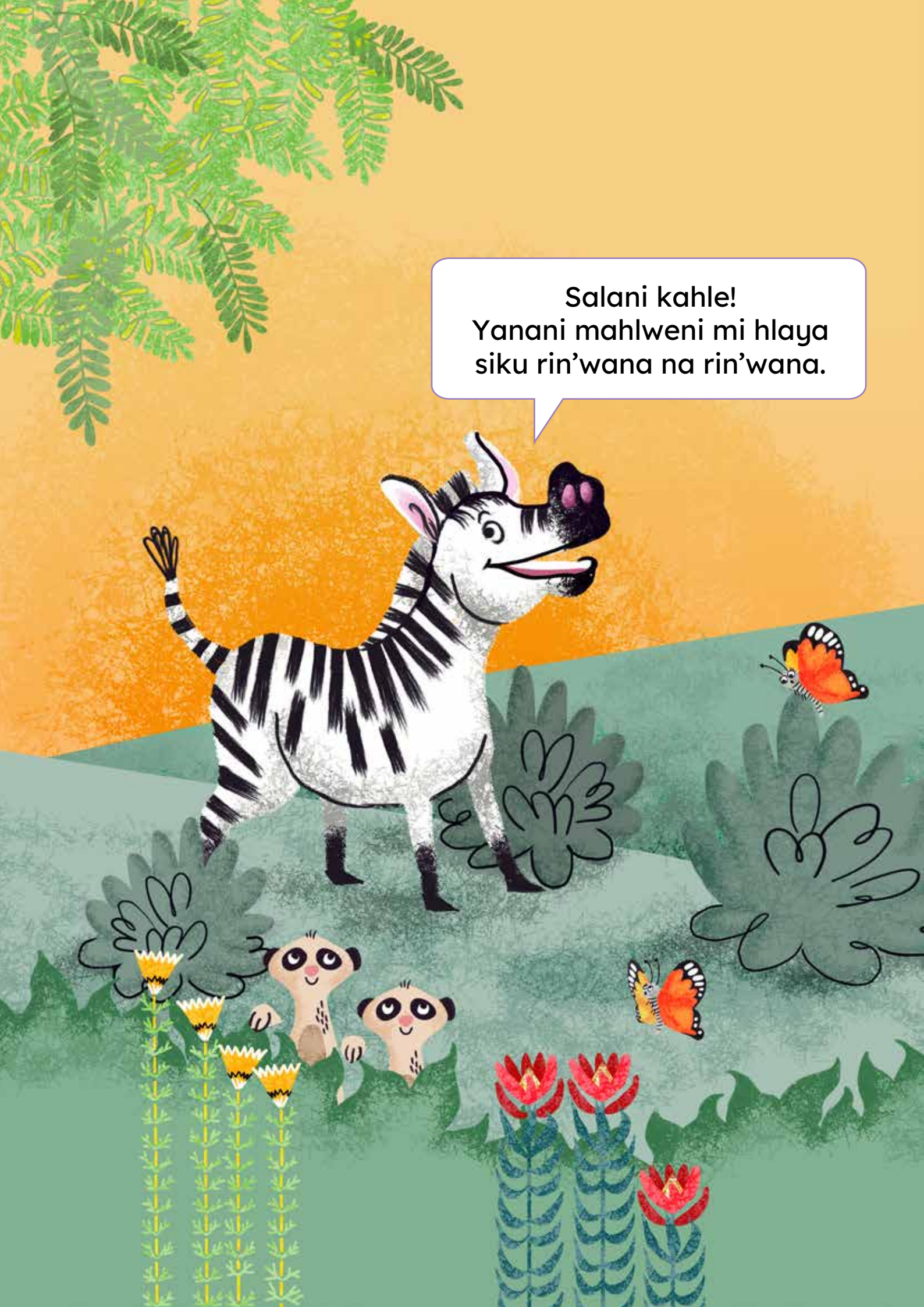
Salani kahle!
Yanani mahlweni mi hlaya
siku rin’wana na rin’wana.

KOTARA YA 2

Nkongomelo: Hi na switwi

Mfuwiso wa ririmi:

Risimu

Marito lama tsaleriweke ku yimbeleriwa, hi ntolovelo na vuyimbeleri. Tinsimu hakanyingi ti katsa yelano wa mipfumawulo, mbuyelelo na ncino ku pfuneta ku vula xitori kumbe ku kombisa matitwelo.

Huree, huree, huree, hina hi tsakilee!
Manana u swekile vuswa na xixevo,
U ta sweka na makwembe, kwe, kwembe!
Hina hi tsakilee!

Leri i risimu leri yimbeleriwaka hi vana loko va tlanga exitarateni ku kombisa ku tsaka ka vona. Loko vana va karhi va yimbelela, va khomana hi mavoko va endla xirhendzewutana va ri karhi va tlulatlula, ku tsakela leswi manana wa vona a nga va endlela swona, ku katsa ku va swekela swakudya.

Switori:

Nyasha exitejini

Bantu u titwa a tsanile

Ntivomarito

xiteji:	Pulatifomo leyi tlakukeke laha vanhu va tlangaka kona.
endla:	Ku tlanga, ku yimbelela kumbe ku cina eka vanhu van'wana.
ku kambela mutlangi wa le xitejini:	Ku ringeta ku vona loko u nga kuma xiphemu eka ntlango kumbe nkombiso.
vahlaleri:	Ntlawa wa vanhu lava hlalelaka ntlango.
ku hlamarisa:	Xin'wana lexi ku endlaka u ku "Haa!" hikuva swi kahle ngopfu kumbe swa hlamarisa.
ku xwa:	Ku va u nga ri kona loko u fanele ku va kona.

Ntivomarito

ku boxiwile:	Ku vula swo karhi.
gome:	Matitwelo lama khomisaka gome swinene loko munhu loyi u n'wi rhandzaka a nga ha ri kona kumbe ku humelele nchumu lowu khomisaka gome swinene.
kombisoritwelo ra xikandza:	Ndlela leyi xikandza xa wena xi langutekaka hayona loko u twa nchumu wo karhi.
matitwelo lama pfanganisiweke:	Loko u ri na matitwelo mambirhi yo hambana hi nkarhi wun'we.
thekinoloji:	Thekinoloji i nchumu lowu vanhu va wu tirhisaka ku va pfuna ku endla swilo hi ku olova, kufana na ku dyondza, ku vulavula na vanhu van'wana kumbe ku tlhantlha swiphiqo.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana hi wihi nchumu lowu ku endlaka u titwa u hlundzukile kumbe ku khunguvanyeka?

Xana u vulavula na mani mayelana na matitwelo ya wena?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mipfumawulo hinkwayo leyi mi faneleke ku yi tiva:

a	m	b	c	h
i	n	o	e	u
w	l	k	f	r
g	d	p	v	s
x	z	t	j	q
y	uu	oo	ii	ee
aa	ch	kh	nh	ph
qh	rh	th	vh	bv
by	dl	dhl	hl	mb
ndl	nsw	hl	lw	ns
xw	hw	nt	nj	nw
tw	gw	kw	nc	sw

Burisanani na munghana wa wena

1. Xana hi yihi mipfumawulo leyi a wu nga yi tivi?
   Tsala nxaxamelo wa mipfumawulo leyi ebukwini ya wena.

2. Xana hi yihi mipfumawulo leyi u yi lavaka leswaku u titoloveta ku hlaya?
   Tsala nxaxamelo wa mipfumawulo leyi ebukwini ya wena.

Titolovete ku hlaya na ku tsala mipfumawulo:

- Tiendlele makhadi ya xikombakombana ya wena leswaku u ta ma tirhisa ekaya.
- Kombela ku muka na Buku yo Hlaya ya Nseketelo ya wena ekaya. Titolovete ku hlaya kusuka eka pheji leri.
- Kombela ndyangu wa wena leswaku wu ku vitanela mipfumawulo yo hambanahambana. Tsala mipfumawulo ehansi.

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito lama mi faneleke ku ma tiva:

veka	lumana	vulavula	ntukulu	tuva
kukula	byala	tisa	manana	buluka
luva	cina	heleketa	gweviwa	mukwana
titivala	xwela	wukuwuku	lakalaka	fihlarivala
galaza	kalaka	veketela	pimanisa	duma
tikirheta	nhenha	rhumela	delela	mbumburheka
nhulu	mhanee!	tiyisela	xikhalabyana	ndlala
twakala	nswanyo	korisela	sweswi	mahwahwa
khokhovela	njeti	nseketelo	hikii!	njombo
mukhegula	pucununuu!	bulumuka	matimba	hetelela
bvimba	dlukuta	xihlahla	phaphatana	ganaa!
vhilwa	pesuka	quva	nwayana	xibedhlele

Burisanani na munghana wa wena

1. Xana hi wahi marito lama a wu nga ma tivi?
   Tsala nxaxamelo wa marito lama ebukwini ya wena.

2. Xana hi wahi marito lama u ma lavaka ku titoloveta ku hlaya?
   Tsala nxaxamelo wa marito lama ebukwini ya wena.

Titolovete ku hlaya na ku tsala marito:

- Titolovete ku twarisa marito lama u nga ma tiviki.
- Kombela ndyangu wa wena leswaku wu ku vitanela marito yo hambanahambana. Tsala marito ehansi.

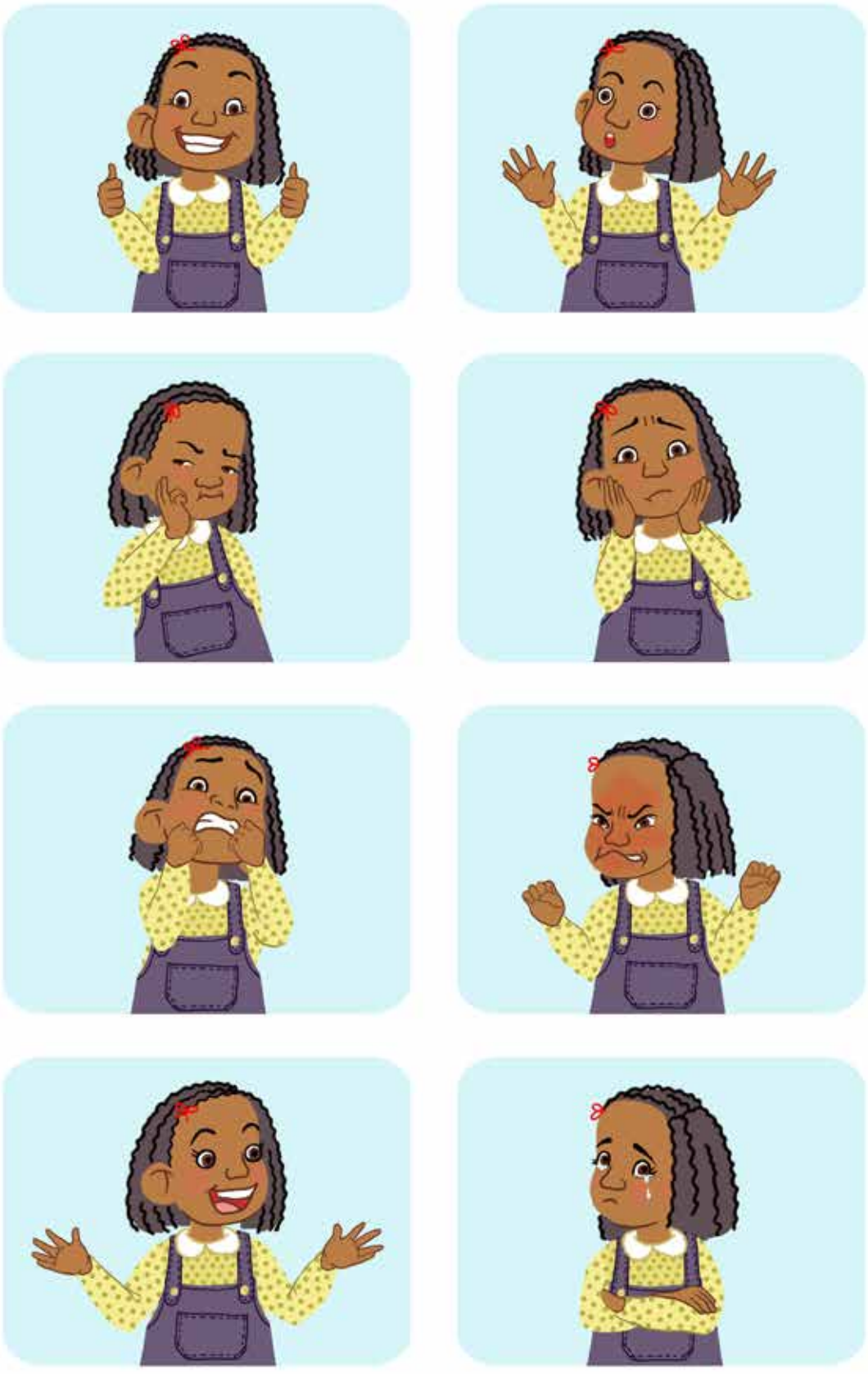

Nkongomelo: **Hi na switwi**

Mofoloji

- Eka Kotara ya 1, hi xaxametile marito hi ku landza Vun'we [1] na Vunyingi. [2+]
- Kopunula marito lama nga laha hansi ebukwini ya wena.
- Herisa nongoloko hi ku nghenisa vun'we kumbe vunyingi bya marito.

Vun'we [1]	Vunyingi [2+]
ribye	_____
_____	vanhu
_____	swikolo
homu	_____
xitsalo	_____
_____	timbuti
yindlu	_____
_____	tintshava
xinkwa	_____
timbyana	_____
bakiti	_____
xikepe	_____

Burisanani na munghana wa wena

1. Xana hi xihi xiphemu xa rito lexi hi kombaka loko ku ri vun'we kumbe vunyingi? Tsala nxaxamelo wa swiphemu leswi swa marito ebukwini ya wena.

Xana wa tsundzuka?

Hi vula xiphemu xa rito leswaku i 'mofimi'.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke.
Hlaya ku kondza u kota ku hlaya xitori handle ka swihoxo:

Sasekani u humile emikumbeni ya tena ka ha ri mixo hikuva a ku ri siku ra yena ra ku velekiwa. U yile ekhixini a karhi a hlekelela.

“Yoo!” a huwelela, a tikomba a tale hi vukarhi. A lava ku rila ni ku holova na lava a va ri kusuhi.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke.
Hlaya xitori hi rivilo lerinene, kufana na loko u vulavula:

Sasekani u humile emikumbeni ya tena ka ha ri mixo hikuva a ku ri siku ra yena ra ku velekiwa. U yile ekhixini a karhi a hlekelela.

“Yoo!” a huwelela, a tikomba a tale hi vukarhi. A lava ku rila ni ku holova na lava a va ri kusuhi.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke.
Hlaya xitori u ri karhi u komba na matitwelo:

Sasekani u humile emikumbeni ya tena ka ha ri mixo hikuva a ku ri siku ra yena raku velekiwa. U yile ekhixini a karhi a hlekelela.

“Yoo!” a huwelela, a tikomba a tale hi vukarhi. A lava ku rila ni ku holova na lava a va ri kusuhi.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ndzi nga titwa

Hi titwa swilo swo tala. Hi nga titwa hi tsanile. Hi nga titwa hi penga. Hi nga titwa hi tsakile. Hi titwa hi tsanile loko thoyi ya mina yi lahlekile. Hi titwa hi tsanile loko vaviseka. Hi titwa hi tsanile loko hi naverile manana.

Hi nga titwa hi penga. Hi titwa hi penga eka manana wa mina loko a ku e-e eka mina. Hi titwa hi penga eka tatana wa mina loko a nga hi nyiko wo hi tsakisa. Hi titwa hi penga loko mbyana ya mina yi hi luma.

Hi titwa hi tsakile swinene. Hi titwa hi tsakile loko hi yimbelela. Hi titwa hi tsakile loko hi tsutsuma. Hi titwa hi tsakile loko hi khida. Hi titwa hi tsakile loko hi wisa ehansi ka dyambu. Hi titwa hi tsakile loko hi ri na manana na tatana.

U titwa u tsanile loko swi te yini? U titwa u penga loko swi te yini? U titwa u tsakile loko swi te yini?

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Hi titwa hi tsanile loko...
2. Hi titwa hi penga loko...
3. Hi titwa hi tsakile loko...

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

xikomu	xihloka	xitofu	xikero

Manana u xavile _____ xo sweka hi xona.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

etlela
tlumba

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

s tl

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi va tlula hi ku saseka na hi matirhelo.

Matitwelo ya mina

Loko hi ri ku tlalamba hi titwa kahle swinene. Hi tlanga hi karhi hi tlulatlula. Manana u ri ku va hi tlulatlula swiaka miri ya hina. Loko hi ya etlela, miri ya hina yi va yi kume vutiolori.

Tolo a hi tlalamba hi karhi hi basisa matluka ya murhi. “Tleketlani matlula malamo mi ya cukumeta,” ku vula Hahani. Ivi mina na Kulani hi tlula hi ya tlatlalata matluka etaleni. Tlevulani yena a ri karhi a tlakula bakiri ra matluka a ya chela etaleni na yena.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

ntl	ntlo
ntla	ntlu

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

antlaw
ntlukako

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ntlakuko wa vana lava tlulatlulaka exikatareni xa ka hina wa hlamarisa.

Ku na ntlango wa xibakele exikolweni. Lava nga ta ya tlanga kona va ta fanelea ku hakela mali ya tirhandi ta mune. Hina hi rhandzala swilo hi ta tlelela kwale xikolweni. Hi tlambana na vona kwale hi karhi hi vona ntlango wa xibakele.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

n	e	k	l	tl	u
a	v	o	rh	m	w

n-tl-e-rh-u-k-o
n-tl-e-v-o

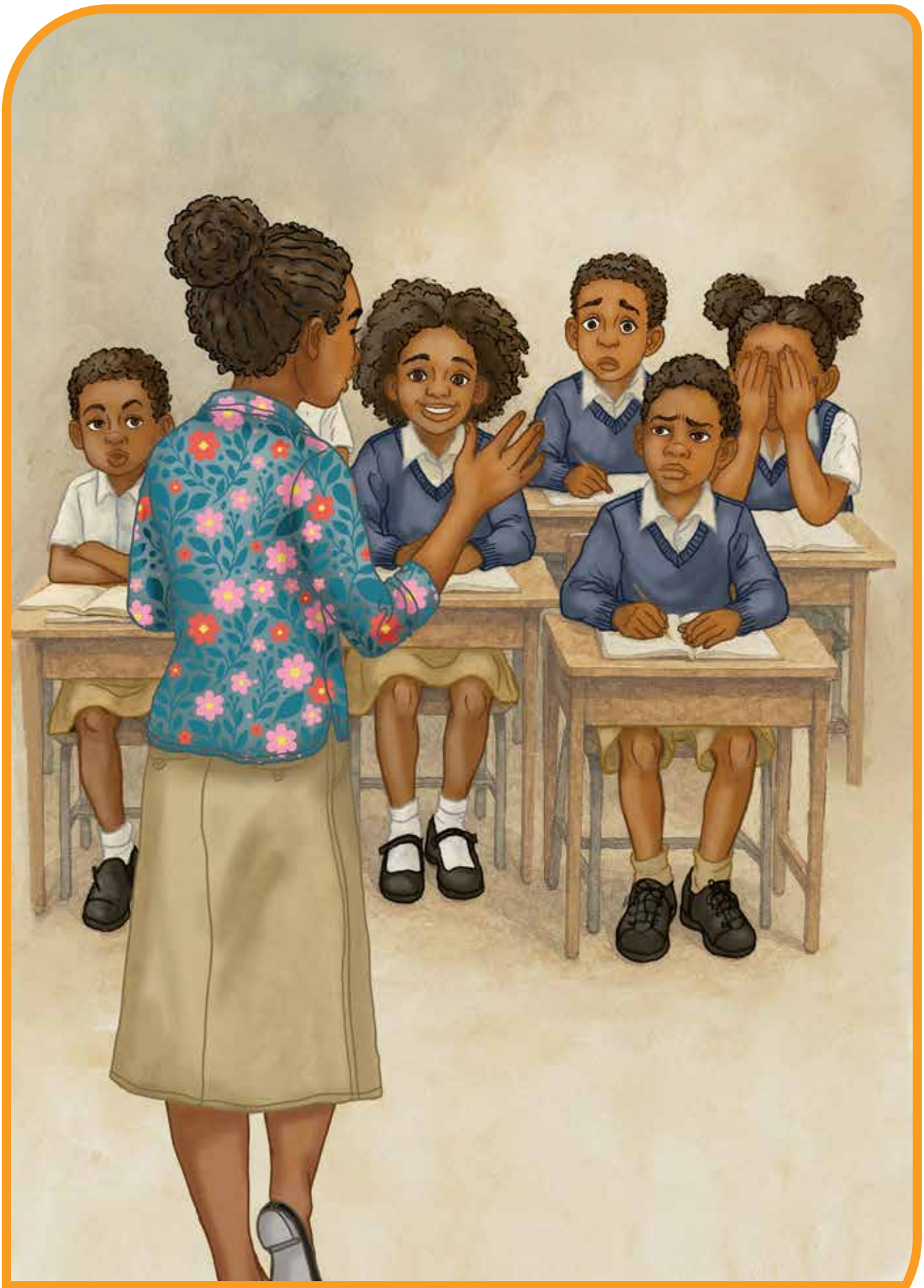

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

tlhela
tlhava

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

tlhuma tlh

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vana va khula laha ku tlhumeke.

Hi tlhela hi titwa kahle

Vana lava va titwaka kahle va tlhela va muka va hlekelela. Va tlhelela ekaya va karhi va tlulatlula. “Mi tlulatlula mi karhi mi tivinela, mi nga tlhaviwa hi mitwa.” ku vula mina. “Ha khensa. Hi ta tlalamba hi tlhela hi xiyaxiya swinene. Hi ta swi endla hi vutlhari lebyikulu swinene.”

Vana va ka Baloyi a va tlulatlula va karhi va tlhandlekile mavoko emakatleni. Loyi a tlhaveka loko va karhi va tlalamba i Kulani loyi a ri ku nweni ka mati. A ha ku wa emirhini, kutani mbilu ya yena a ya ha vava.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

ntlh	ntlho
ntlhi	ntlha

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

hantlho
otlhontlh

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku tlhele ku va na ntlhontlho ekaya.

Ntlhontlho wo va na vanhu hileswaku u fanele ku tumbeta switwi swa wena. Mikarhi yo tala u hluleka ku komba vanhu leswaku ku na ntlhaveko eka wena. Xa wena i ku vulavula na vona u tlhela u hleka.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

n	tlh	k	i	s	h
l	a	m	u	v	o

n-tlh-u-m-o
n-tlh-a-tlh-o

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku hleka na ku bohana

Loko hi titwa hi tsakile, ha hleka. Loko hi titwa hi tsanile, ha bohana. Loko u hi vona hi hleka, hi tsakile. Loko u hi vona hi bohana, ha tsana.

Manana u ri ku bohana i ku hleka loku nga languta ehansi. U ehleketa leswaku ku bohana i ku hleka loku nga languta ehansi?

Tatana u ri ku hleka ku fana na hari. U ri ku hleka ku nga endla leswaku u hatima. U ri ku hleka ku nga endla leswaku u languteka kahle.

Kokwana wa xinuna wa mina u ri ku hleka ku fana na ku vangama ka dyambu. Loko u vona n'wayitelo, swi nga ku endla u titwa kahle.

Kambe kokwana wa mina u te ndzi nga hleki ngopfu. Ndzi nga hleki loko ndzi twa ndzi nga tsakangi. Ndzi nga hleki loko ndzi titwa ndzi tsanile. Ndzi nga hleki loko ndzi titwa ndzi nga ri kahle.

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka buku ya wena ya switoloveto:

1. I mani a nga te ku hleka ku fana na ku vangama ka dyambu?
   ...u te ku hleka ku fana na ku vangama ka dyambu.

2. I mani a nga te ku hleka ku fana na hari?
   ...u te hleka ku fana na ku vangama ka dyambu.

3. I mani a nga te ku hleka i ku bohana loku nga languta ehansi?
   ...u te ku hleka i ku bohana loku nga languta ehansi.

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

tlhela	tlhelela	tlheletela	tlheleka

Manana u ri ekaya ka _____.

Nkongomelo: **Hi tirhisa thekinoloji**

Mfuwiso wa ririmi:

Ntshaho

Marito lama tsaleriweke ku yimbeleriwa, hi ntolovelo na vuyimbeleri. Tinsimu hakanyingi ti katsa yelano wa mipfumawulo, mbuyelelo na ncino ku pfuneta ku vula xitori kumbe ku kombisa matitwelo.

"Thekinoloji i nandza wa kahle swinene kambe i hosi ya khombo." Christian Lous Lange

Ntshaho lowu wa Christian Lous Lange wu hi leswaku mhaka ya leswaku thekinoloji yi ni matimba naswona ya pfuna loko yi tirhisiwa hi vutihlamuleri, kambe yi va ni khombo naswona yi onha loko hi yi tshika yi lawula vutomi bya hina ematshan'weni yo yi tirhisa tanihi xitirho xo vevukisa vutomi bya hina bya siku na siku.

Switori:

Zandile u tirhisa inthanete

Kulani u tirhisa xikirini

Ntivomarito

ku lavisisa:	Ku lava vuxokoxoko eka inthanete hi ku thayipa marito eka foni, thebulete kumbe khomphyutara.
ku durha:	Loko nchumu wo karhi wu lava mali yo tala ku wu xava.
inthanete:	I sisiteme ya misava hinkwayo leyi hlanganisaka tifoni na tikhomphyutara leswaku vanhu va kota ku kuma vuxokoxoko na ku vulavula na vanhu van'wana.
datha:	Leswi hi swi xavaka leswaku hi ta kota ku tirhisa inthanete eka foni. Swi ku pfumelela ku hlalela tivhidiyo, ku rhumela marungula na ku lavisisa eka onilayini.
xikirini:	Xiphemu lexi nga xiphepherhele xa foni, khomphyutara kumbe Thelevhixini laha u vonaka swifaniso na marito.
ku honokela:	Ku langutisa nchumu wo karhi nkarhi wo leha handle ko languta etlhelo.

Ntivomarito

hlanganisiwile:	Ku hlanganisa nchumu wo karhi na michumu yin'wana.
nkarhi:	Nkarhi wo koma lowu nga wa nkoka kumbe lowu nga na nhlamuselo yo twala.
xitirho:	Xitirho i nchumu lowu hi wu tirhisaka ku hi pfuna ku endla ntirho. Xikombiso, penisele i xitirho xo tsala, kasi khomphyutara yo rhwaleka i xitirho xo thayipa.
tlhokonya:	Ku tlhokonya swi vula ku tshikilela batheni eka mawusi, xikirini, kumbe xitirhisiwa ku endla swin'wana swi humelela, tanihi ku pfula ntlango kumbe rungula.
vukanganyisi:	Vukanganyisi hiloko munhu a hemba a ringeta ku kuma mali ya wena kumbe vuxokoxoko bya wena bya munhu hi xiyexe.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana u tirhisile thekinoloji ya njhani loko wa ha ri n'wana?

Xana thekinoloji yi cincile njhani kusukela loko wa ha ri n'wana ku ta fika sweswi?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

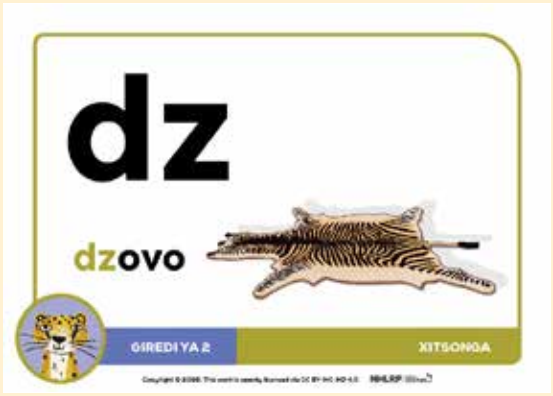

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

dzika
dzumba

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

tl dz

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi dzumbile loko hi lava ku tlela.

Madzukelo ya mina

Loko ndzi kwatile ndzi dzuka nyuku. Leswi swi va kona hikuva mbilu ya mina yi ba hi xihatla. Kokwana u te loko mbilu yi ba hi xihatla, swi vula leswaku a chuwile. Kambe mina ndzi va ndzi lo kwata.

“Ndzi ku byela ntiyiso ntukuluxidzi xa mina. A swi kona swo mbilu yi dzumba yi ba swinene loko u kwatile. U va u chuwile. Swi lava u tihlayisa loko u dzumba na vanhu,” i kokwana a dzikaka hi ku hlamusela ta mabelo ya mina ya mbilu.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

ndz	ndzi
ndza	ndzo

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

olndzi
ndzmia

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mudzaberi wa xipano xa Darhi u twa mindzilo.

A hi ku tlulatlula a hi ku tlulatlula le ka xibano xa Darhi. A va dzumba va lahlekeriwa hi mitlango ya vona kambe namuntlha va hlurile. Dzunani u howisile tibolo timbirhi. Kambe eka goli ya vumbirhi ku pfune xidzedze. Ku le ku pemberiweni na ku dzinda ka tilo a va swi voni.

Ku tsala

n-dzi-l-o
dz-u-k-a

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi. Tsala marito ebukwini ya wena.

n	dz	k	u	l	dzi
i	w	v	b	ii	o

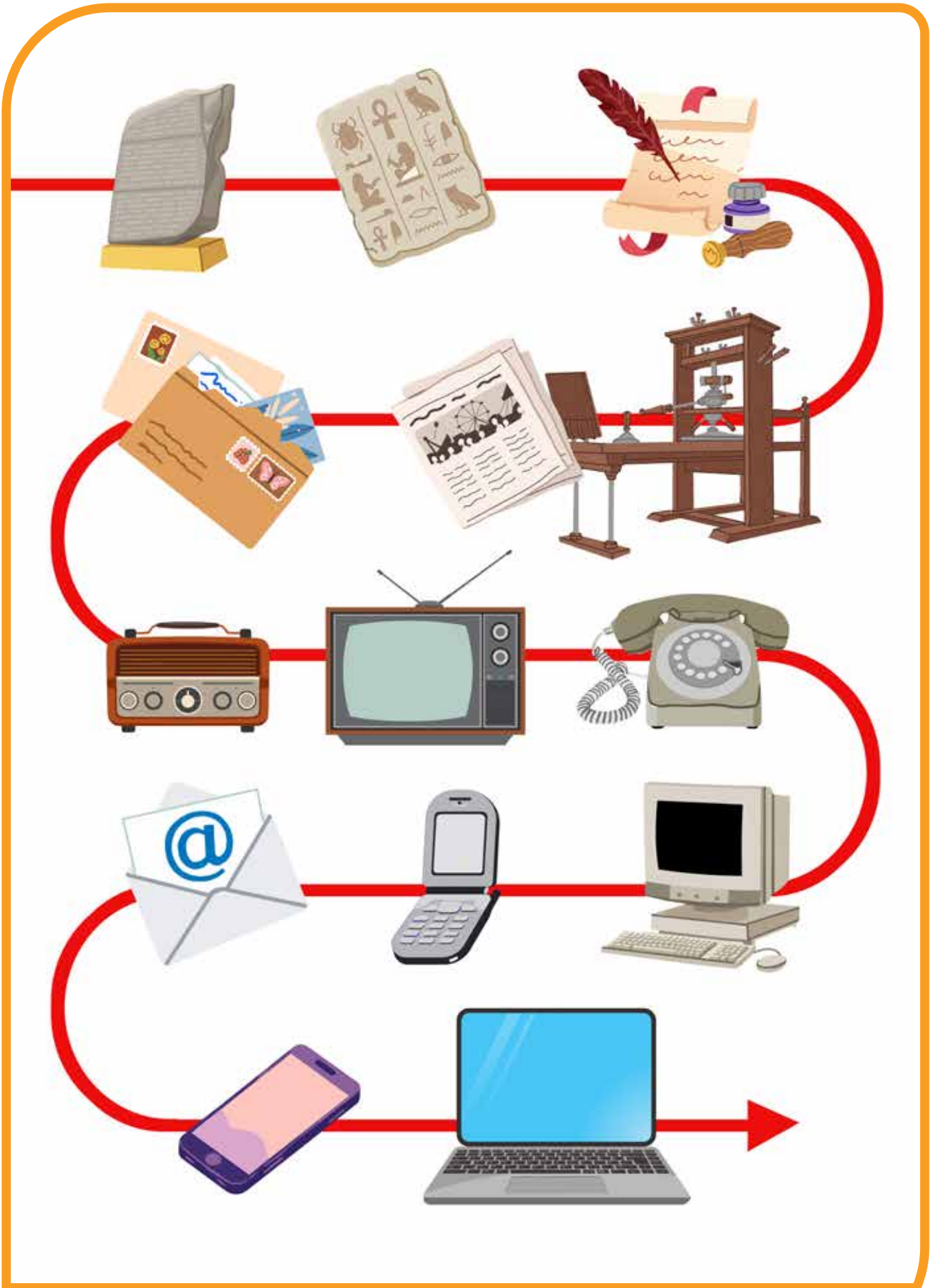

Nkongomelo: **Hi tirhisa thekinoloji**

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

ngula
nenge

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

dz ng

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku vava ka nenge wa mina swi ndzi vavisa mbilu.

Nenge wa mina wa vava

Mbilu yanga ya vava swinene. Nguluve yi ndzi chovhie ndzi ya ku ngulee! Byongo bya mina a byi nga ri kona ekusuhi. A ndzi ehlekete tingoma leti a ndzi ya eku chayeni.

Ku sungule ku huma ngati enengeni. Ivi ndzi byela Kokwana Ngoni leswaku a ndzi ongola. “U nga vuleli ntukulu wanga. Ndzi ta ku ongola leswaku ngati yi miyela. Ndza ha ta teka xipetlu xa nguvu ya mina ndzi ta ku boha,” ku vula Kokwana Ngoni.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

ngw	ngwa
ngwii!	ngwii

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

ngwueh
erhngwe

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi mina ndzi nga na milenge ya marhengwe.

Tinguluve ta ka hina to dya eka Ngwana. Byi xaviwile eka Tatana Matlangwana hi swingwece swo hlaya. Tatana Matlangwana a nga hi duriselangi hikuva a nga na wona makwanga. Kokwana va hume va karhi va hlekelela.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

ng	w	a	nga	m	kw
c	e	h	o	by	n

m-a-kw-a-ng-a
h-u-nga-w-e

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku tiphina hi thebulete

Langu u na thebulete. U tlhokonya eka xikirini. Tlhoko, tlhoko, tlhokoo! Kutani xinavetiso xi humelela. A nga swi hlaya. A nga hlaya leswi nga tsariwa: ‘Tlhokonya ku va u wina!’ A endla yini? A tlhokonya eka xinavetiso?

Langu a tlhokonya epe ku nga yi ri xinavetiso. Epe leyi a nga tlhokonya i ya ntlango. I ntlango wo tsakisa, kambe wa tika. U fanele a tlhokonya xikirini hi ku hatlisa. Ku va a wina, u fanele ku tlhokonya, a tlhokonya, a tlhokonya, hi ku hatlisa.

Langu u rhandza ntlango. Swa tika ku wina, kambe swa tsakisa. Loko a tlhokonya, tidoto ta huma. Loko a tlhokonya, tidoto ta huma, ti huma, ti huma!

Lexi landzelaka, Langu a nga tlhokonya epe ya mepe. Mepe wu humelela. Langu a nga hlaya mepe. Vona! I mepe wa xitarata. Langu a twa swi tsakisa.

Thebulete yi na epe yo penda. Vona! Langu a nga kota ku penda eka thebulete. Langu a nga penda, a penda, a sula. A nga penda handle ko thyakisa.

Langu u tsakela ngopfu epe ya buku. Epe ya buku yi na dzana wa tibuku. A nga hlaya no hlaya eka epe ya buku. I ya xiyimo xa le henhla.

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Langu a nga penga eka thebulete handle ko_____.
2. Langu u tsakela epe ya _____ ngopfu.
3. Langu u tlanga ntlango wo tsakisa. Wa tlhokonya, no tlhokonya, _____ ti huma.

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

rilanyana	tekanyana
khumbanyana	hisanyana

Namuntlha a ku _____, hi dzuke na nyuku.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

n’anga
n’ame

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

n’ ng

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na n’ame ya munghana wa mina ya ha ku fikaka tolo.

N’anga ya mina ya vabya

Mina na kokwana hi vhakela n’anga ya mina hikuva ya vabya. Leswi swi ta endzhaku ko twa man’inin’ini ya leswaku wa vabya. Mina ndzi n’ame kambe ndzi ta fina ndzi humesa mali leswaku a ya exibedhlele. Endlelani a hi mama ayisi leyi a yi n’okile.

Loko hi fika eka en’angeni hi fike hi khomiwa tanihi hi n’eni. Hambileswi n’anga ya mina a yi vabya. Yi humele ehandle yi hi lulamisela swakunwa. A hi kalangi hi n’an’a.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

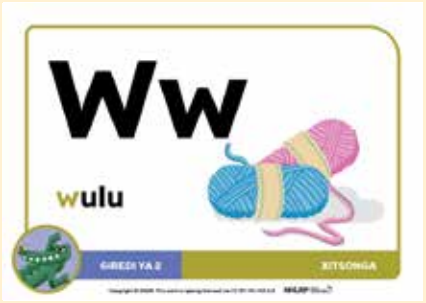

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

n’w	n’wi
n’wa	n’we

Ku hlaya

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

xn’wie
ann’wa

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Wanuna wa n’wayitela.

Manana wa n’wayitela hikuva ndzi pasile. Tanihi n’wana wa yena, u vona ndzi tirhile swinene. Van’wana a va vula leswaku ndzi nge pasi. Kambe hi mina loyi, ndza tele n’wayitelo na mina.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

n’	w	by	t	a	v
x	r	e	y	n	i

r-i-n’-w-a-n-a
by-i-n’-w-a-n-a

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

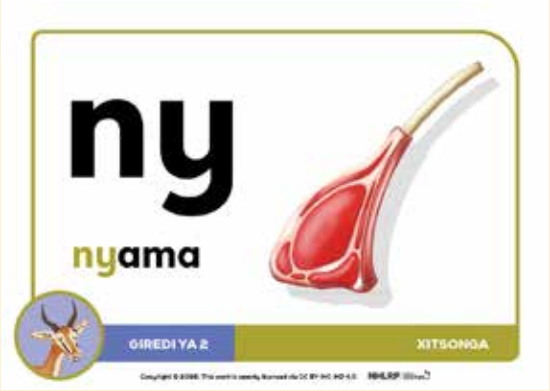

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

nyenya
nyala

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

n’ ny

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Nyama ya huku ya nandziha swinene.

Ku nyanyiwile

“Mi nga lo nyanyuka mi ya kwihi,” ku vutisa Nyiko.

“Hi ya emicatweni eka Khosa. Kasi a wu ku twi ku nuhela ka tinyana? Ku na phati ya n’wana wa vona Nyeleti. Hi ya hungasa lona ku kondza hi vona tinyeleti,” ku hlamula Nyungubya.

Nyiko na yena u fambile na vona. Nyiko, Nyiketani na Nyungubya va longolokile ku ya eka va Nyeleti. Va fikile va tiphina hi swinyanyulo swi hambanahambana leswi a swi ri kona. Loko ku va vusiku swinene, va nyamalarile va ya emakaya ya vona.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

nc	ncu
nco	nca

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

alinc
incci

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mina na Nyeleti ha cincana.

Hi cinci leyi nga sala loko hi ya eka va Nyeleti, hi xavile tinyala to hlayanyana. Ivi hi heta hi ya xava ncila wa homu leswaku hi tiphina hi wona. Loko ha ha tiphina hi wona, ku fikile vavanuna lava a va lava ku tlanga ncuva kwala tlhelonyana ka hina.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

n	c	dz	v	ny	u
o	l	t	ng	i	k

n-c-i-n-dz-u
c-i-n-c-i

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vhilwa

Ehleketa hi vhilwa. Vhilwa eka xithuthuthu. Vhilwa eka bazi. Vhilwa eka tiraka. Ra rhendzeleka, ri rhendzeleka. Vhilwa ri endla leswaku swilo swi famba. Hi nga famba hi ku hatlisa loko swi ri na mavhilwa.

Ehleketa hi xithuthuthu xo pfumala mavhilwa. Ehleketa hi bazi ro pfumala mavhilwa. Ehleketa hi tiraka ro pfumala mavhilwa. Swi nga fambisa ku yini? Swi nge fambi! Hi lava mavhilwa.

Khale wa khaleni, a hi nga ri na mavhilwa. U nga ehleketa hi nkarhi lowu hi nga riki na mavhilwa? Swilo swi nga va njhani loko hi nga ri na mavhilwa?

U nga gada meyila. U nga gada nyimpfu. U nga gada mbhongolo. Homu, nyimpfu, na mbuti a swi na mavhilwa. Swi nga famba swi nga ri na mavhilwa.

U nga tirhisa milenge ya wena. Milenge ya wena a yi na mavhilwa. Milenge ya wena yi nga famba yi nga ri na mavhilwa. A wu lavi mavhilwa ku famba.

Hi tirhisa mavhilwa ngopfu. Swa tika ku ehleketa hi nkarhi lowu a hi nga ri na mavhilwa!

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Swi nga va njhani loko...
2. Swa tika ku ehleketa hi...
3. Hi nga famba hi ku hatlisa loko...

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

kurile	cincile	rhumile	fambile

Loko hi fika va te u _____.

Nkongomelo: Hi landzelela swileriso

Mfuwiso wa ririmi:

Ntshayito

Marito lama tsaleriweke ku yimbeleriwa, hi ntolovelo na vuyimbeleri. Tinsimu hakanyingi ti katsa yelano wa mipfumawulo, mbuyelelo na ncino ku pfuneta ku vula xitori kumbe ku kombisa matitwelo.

Tshayii, loko ndzi va lamula wa tilunghisa loko ndzi va kotapeni wa famba, kasi loko ndzi va viriviri wa yima.

Ntshayito lowu wu kombisa swiletelo leswi rhoboto yi hi nyikaka swona hi ku tirhisa mihlovo. Ntshayito wu hi kombisa mihlovo ya rhoboto na leswi mihlovo leyi yi vulaka swona. Rhoboto loko yi va ya xitshopana kufana kufana na lamula vanhu va lulamela ku yima, loko yi va ya rihlaza kufana na avocado va famba, kasi loko yi va yo tshwuka kufana na viriviri va yima.

Switori:

Tshama u hlayiseka Lesego!

Vusi na ribuwa ra nambu

Ntivomarito

phaseji:	Ndlela kumbe ndlela yo famba.
ku lala:	A wu anamangi; i wutsongo kusuka eka tlhelo rin'wana kuya eka rin'wana.
u tsundzuxile:	U byerile munhu un'wana hi khombo leswaku a ta va na vuxiyaxiya.
khombo:	Xin'wana xi nga ku vavisaka.
ribuwa ra nambu:	Misava leyi nga ehansi ka nambu.
xinyata:	Ku va na xivindzi naswona u tiyimisele ku ringeta nchumu wo chavisanyana.
ku kanya mbilu:	Loko munhu a ku tlhontlha leswaku u endla nchumu wo kombisa ku va na xivindzi, wa vuphukuphuku kumbe lowu chavisakanyana.

Ntivomarito

tsutsuxa:	Mati ya endla xinambyana lexitsongo hakatsongotsongo.
swiletelo:	Milawu kumbe swiletelo leswi ku byelaka leswi u faneleke ku swi endla kumbe ndlela yo endla nchumu wo karhi.
hlayiseka:	Ku sirheleriwa eka khombo kumbe leswi nga vavisaka.
ringiwa:	Ku titwa onge u lava ku endla nchumu wo karhi, hambiloko u swi tiva leswaku a wu fanelangi ku endla tano.
ku chava:	Matitwelo lama u nga na wona loko u ehleketa leswaku nchumu wo karhi wu nga ku vavisa kumbe wa chavisa.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana u nga ehleketa hi nkarhi lowu ku landzela swiletelo swi ku pfuneke leswaku u tshama u hlayisekile?

Xana u nga ehleketa hi nkarhi lowu u nga landzelelangiki swiletelo? Xana ku humelerile yini?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

tsala
tseleka

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

k ts

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta tsaka loko hi vona se hi pasile.

Namuntlha hi tsakile

Vana va xikolo xa Tsutsumani va tsakile. Ku lulamisiwile mitlango ya matsambu leyi va nga yi endla. Xikolo xi lo moo, hi vatsustumi. Ku tsemakanyiwa ku yiwa hala na hala.

Ekulenyana ka rivala ku na vaxavisi va swiwitsi. Handle ka swiwitsi ku na swixavisiwa swo fana na tibanana, swikhekhana hambi switsalo. Mina na Tsakani a tsutsuma timitara ta madzanatsevu. Loko munhu a heta ku tsutsuma a tsariwa vito no nyikiwa switsalo swo saseka swinene.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

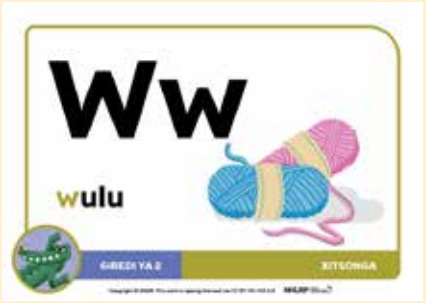

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

tsw	tswa
swi	tswe

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

atswan
nyitswa

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Manana u tirhi xitswatsi hi ku hi vitana.

Hi khandziya byatso hikuva hi le lwandle. Loko hi suka laha hi ya eBotswana. Hi lava ku vona mati lama tswongiwaka emasin'wini. Ebyatsweni a hi yimbelela tinsimu to tsakile.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi. Tsala marito ebukwini ya wena.

tsw	w	m	o	e	i
a	x	ng	b	ny	l

tsw-a-l-a
m-a-tsw-a-l-e-l-o

Nkongomelo: **Hi landzelela swileriso**

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

tshika
tshaku

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

ts tsh

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta tshika ku tshikilela van'wana loko hi ri na matimba.

Vana va tshama va tsakile

A hi tshikeni ku tshama hi kwatile. Ku kwata swi endla leswaku hi nga tsakisiwi hi nchumu loko hi tshamile. Leswi hileswi swi tshikeleriwaka hi muleteri wa mina siku na siku. U tshamule ku hi tsundzuxa leswaku hi tihlayisa.

"Ndzi ta tshimbirisana na vona vana lava. Mina ndzi lava leswaku va tshama va tsakile siku rin'wana na rin'wana. Loko ndzo tshika ndzi vona n'wana loyi a nga tsakangiki, ndzi ta n'wi vutisa. Kumbe ndzi ta tshovela kahle siku rin'wana," i muleteri yaloye.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

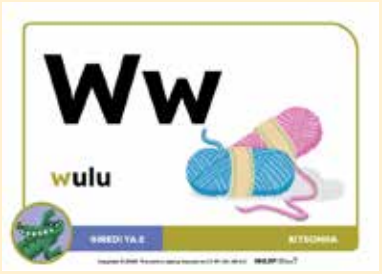

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

tshw	tshwe
tshwi	tshwu

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

iitswh
tsaitshw

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Rhulani wa rila hikuva u tshwile hi ndzilo.

Laha a nga tshwa kona ku tshwumukile. Ku cincile na muhlovo ku tshwuke juu! Lolo a karhi a rika, manana wa n'wi tshwinyeta leswaku a miyela. Hi ta ya eTshwinga hi ya n'wi xeweta.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi. Tsala marito ebukwini ya wena.

tsh	w	ng	e	ii	k
l	ny	a	i	ts	u

tsh-w-ii
tsh-w-u-k-a

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Tshama u hlayisekile!

U fanele ku tshama u hlayisekile. Loko u tsemakanya pato, u nga chayisiwi. U fanele ku languta eximatsini na le xineneni.

U nga khidi loko u nga ri na lonkulu. U nga khida na manana wa wena. U nga khida na tatana wa wena. Kambe u fanele ku kombela. Loko u lava ku khida, u fanele ku kombela.

Loko u ya ku tlangeni, u fanele ku byela lonkulu. U nga ha byela manana wa wena. U nga ha byela tatana wa wena. U nga ha byela kokwana wa wena. U nga fambi u nga byelangi lonkulu.

Loko u ya evhengeleni na manana wa wena, u fanele u tshama na manana wa wena. Loko u ya evhengeleni na tatana wa wena, u fanele u tshama na tatana wa wena. U nga lahleka loko u nga tshami na vona. Loko u vona ku u lahlekile, u fanele ku byela lonkulu. Loko u ehleketa ku u lahlekile, u fanele ku yima u byela lonkulu.

U fanele ku tshamela ku tsundzuka adirese ya wena. Kutani loko wo lahleka, u nga byela lonkulu adirese ya wena.

Nivusiku, u nga yi ehandle u nga ri na lonkulu. Nivusiku, hi tshama hi hlayisekile etindlwini. Nivusiku u nga lahleka.

Tshama u hlayisekile! U fanele ku ringeta ku tshama u hlayisekile.

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Loko u ya ku tlangeni, u fanele ku...
2. U fanele ku tshamela ku tsundzuka...
3. Loko u tsemakanya xitarata, u fanele ku...

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

eKapa	eJoni	eVenda	eGiyani

Ndzi vhaka _____ eka xifundzakulu xa Gauteng.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

gqoka
gqina

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

m gq

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vana va tsakela ku gqoka mpahla ya khisimusi.

Siku ro saseka ro wisa

Namuntlha i Mugqivela. Mina, Tsakani na Xivono hi hubutile ka ha ri mixo hi ya gqavela manana leswi hi lavaka ku swi endla. Hi kunguhatile ku vhakela kokwana hikuva hi n'wi gqinile khale swinene. Handle ko vhakela kokwana, a hi tsakela ku gqoka swiambalo swa hina swo saseka. Leswi mina ndzi nga gqovi, ndza titshemba ku ndza faneriwa.

Loko hi fika eka kokwana, hi tiphinile swinene hi Mugqivela wa kona. Hi tlangule egqekeni leri nga kusuhi na muti wa kokwana. Tsakani na Xivono va ye va ya khida hikuva va rhandza ku gquvela ematini.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

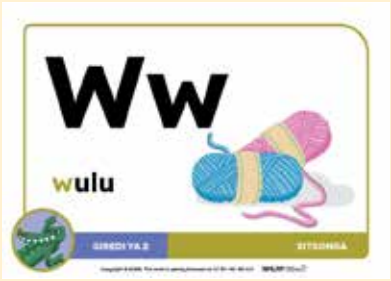

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

gqw	gqwe
gqwa	gqwi

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

gqwtea
elgqweat

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Tatana wa mina u lava ku va gqwetakulu.

Ku na vavanuna vanharhu va magqweta va nga yima egedeni. Wo sungula u vonaka a ri xigqwetana xa malembe ya makumembirhi na ntlhanu. Wa vumbirhi u vonaka a ri gqwetakulu ro lava ku va mukhalabya. Kasi vona va tile ku ta gqwetela wanuna loyi a nga yiveriwa tihomu takwe.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

gq	w	u	n	e	f
l	i	t	x	k	a

gq-w-e-t-a
gq-w-e-t-e-l-a

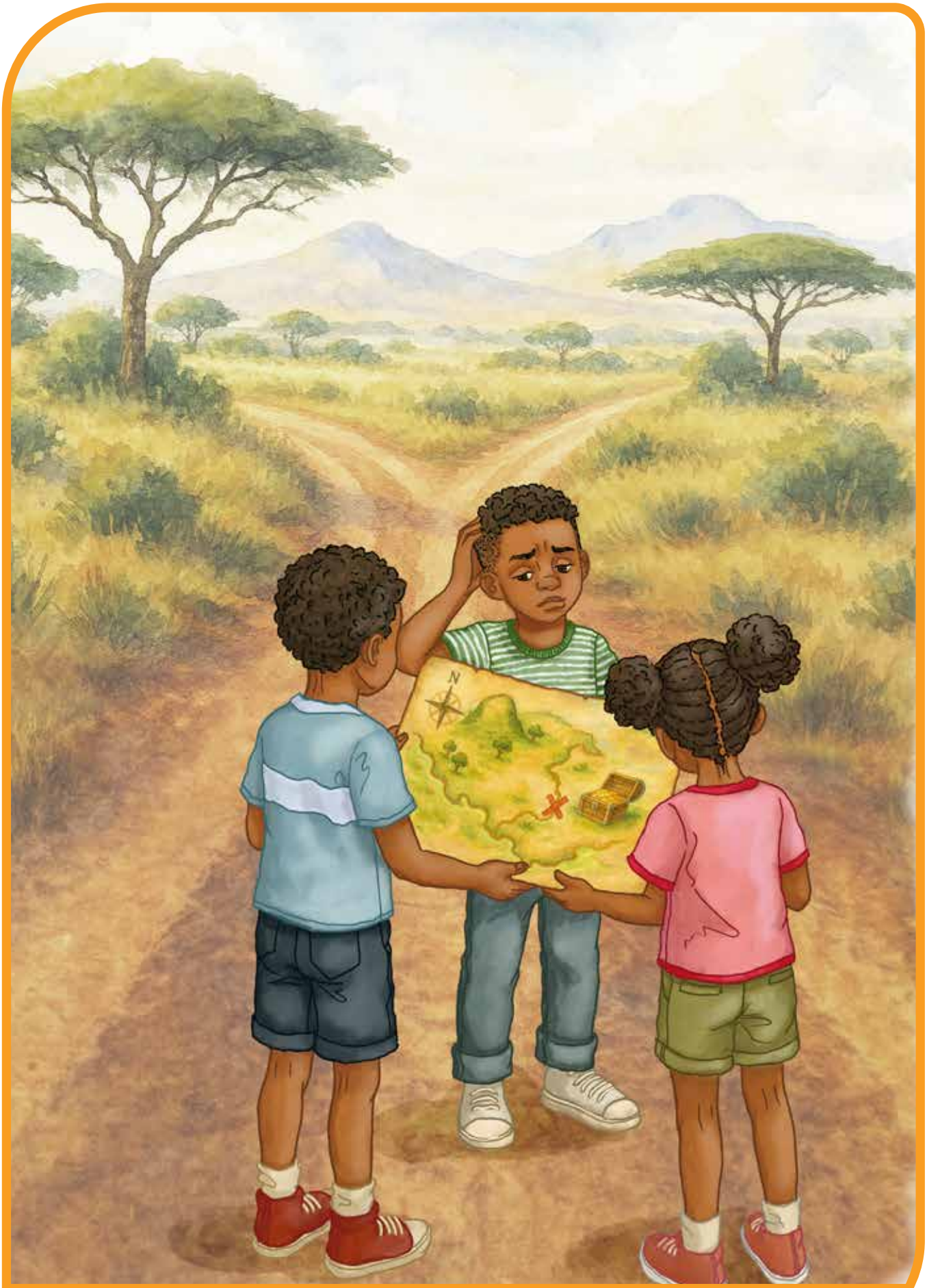

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

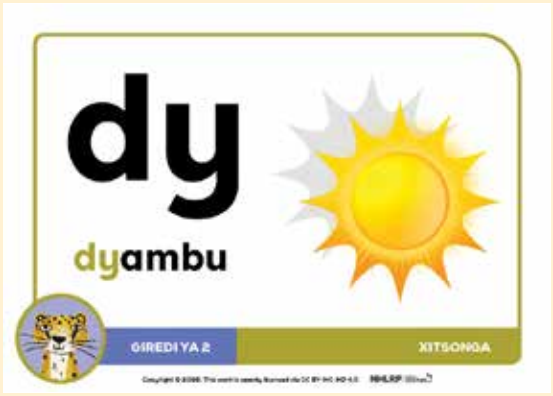

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

dyana
dyondza

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

hl dy

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta dya swakudya swa nimadyambu loko hi hlanganile.

Ku dyiwa swa le masin'wini

A ku tsakiwanginyana etlilasini ya mudyondzisi wa hina. Namuntlha u tile ni swakudya swa le masin'wini. Mudyondzisi u hi vutisa leswaku emakaya ya hina hi dya yini swa le masin'wini. Un'wana na un'wana u yimisa voko ku vula leswi a dyaka swona.

"Eka hina ku dyiwa swakudya swo nandziha. Madyelo ya manana u nge ma twisisi. A nga amukeli ku dyisiwa leswi a nga swi rhandziki. Hina van'wana ho tidyela handle ku karhatiwa hi nchumu," i Dyondzani a hlamuselaka.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

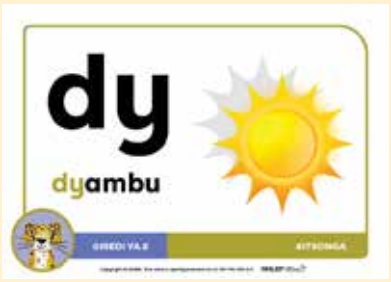

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

ndy	ndye
ndya	ndyu

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

undyang
londye

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Eka ndyangu wa ka hina hi mune.

Vandyangu va fikile va tshama etlhelo ka yindlu. Un'wana na un'wana a khomile ndyelo wa yena wa swakudya. Loko ku heta ku dyiwa, xindyangwana xin'wana na xin'wana xi titivisile eka ndyangu lowukulu. Ku heta kona ku vulavuriwa tiphaka hi xindyangu.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

n	dy	b	l	e	a
k	u	o	v	i	ng

n-dy-a-ng-u
n-dy-e-l-o

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Munhu lonkulu loyi u n'wi tshembaka

N'wana u fanele ku va na munhu lonkulu loyi a nga n'wi tshembaka. Lonkulu u nga n'wi tshembaka ku nga va manana wa wena. Ku nga va tatana wa wena. Ku nga va kokwana wa wena. Lonkulu u nga n'wi tshembaka u ta pfuna leswaku u hlayiseka.

Miyelani u yile evhengeleni. Wanuna evhengeleni a ku, "A hi fambe!" Miyelani a titwa a nga hlayisekangi.

Miyelani a ku, "E-e! a ndzi nge ti ka wena."

Miyelani u tsutsumele eka manana wa yena. Manana wa yena i lonkulu a n'wi tshembaka. A ku, "Manana, wanuna loya u ri ndzi famba na yena. Ndzi titwa ndzi nga hlayisekangi!"

Manana a ku, "Wanuna luya a nga hlayisekangi. Wanuna luya a hi lonkulu u nga n'wi tshembaka. U fanele ku tshama na mina. Ndzi ta ku hlayisa."

Manana a ku, "Miyelani, swi kahle ku va u te ka mina. Ndzi te loko u twa u nga hlayisekangi, u ndzi byela. U endle swona. Ndza tinyungubyisa hi wena Miyelani. U tirhe kahle swinene."

Miyelani u hlayisekile. Miyelani u hlayisekile eka manana wa yena.

Lonkulu loyi u n'wi tshembaka a nga ku hlayisa. U fanele ku byela lonkulu loyi u n'wi tshembaka loko u titwa u nga hlayisekangi!

Ntwisiso

Tsala tinhlamulo eka buku ya wena ya switoloveto:

1. Xana wanuna wa le vhelengeni u te yini?
   Wanuna wa le vhengeleni u te...

2. I mani lonkulu loyi Miyelani a faneleke ku n'wi tshemba?
   Miyelani a nga tshemba...

3. I mani au faneleke ku n'wi byela loko u titwa u nga hlayisekangi?
   Loko u titwa u nga hlayiekangi, u fanele ku byela...

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

vukosi	vutomi	vusweti	vurimi

Etikweni ra hina vanhu va hlupheka hikuva ku tele _____.

Nkongomelo: Hi na vutshila byo

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

N'wana loyi a nga riliki u fela edzobyeni.

Lexi i xivuriso lexi tsundzuxaka vanhu leswaku loko ku ri na swo karhi swi va karhataka, va fanele ku swi avela van'wana hikuva va nga kota ku pfuniwa. Hi xivuriso lexi, hi nga vula leswaku loko u tsandzeka ku huma na xitshunxo xa mhaka yo karhi, loko wu avelana na van'wana va nga ku nyika miehleketo yo hambana leyi nga ku pfunaka eka xiphiqo xa wena.

Switori:

Bulachi yo penda

Mufana wo tlhariha

Ntivomarito

burachi yo penda:	Xitirho lexi tolovelekeke xo penda.
mutshila:	Munhu loyi a endlaka vutshila, kufana na ku dirowa kumbe ku penda.
ku penda:	Xifaniso lexi endliweke hi pende.
phositara:	Xifaniso lexikulu lexi kandziyisiweke kumbe mfungho lowu vekiweke ekhumbini leswaku wu hundzisa mahungu.
vutlhari:	Ku kombisa miehleketo leyinene na ku endla swiboho leswinene.
hi vukheta:	Ku ehleketa hi ku nonoka na hi ndlela leyi twisisekaka u nga si endla xiboho kumbe ku teka goza.
ku pfumala vukheta:	Ku ka u nga nyiki nyingiso na ku endla swihoxo kumbe ku vanga swiphiqo.

Ntivomarito

hetisisa:	Ku endla nchumu wo karhi hi ndlela leyi humelelaka.
vutumbuluxi:	Ku tirhisa miehleketo ya wena ku endla nchumu wuntshwa kumbe ku endla nchumu hi ndlela ya wena yo hlawuleka.
ku tumbuluxa:	Vuswikoti byo ehleketa hi miehleketo leyintshwa na ku endla swilo hi ndlela ya wena.
tiendlisi:	Ku endla kumbe ku ehleketa leswaku nchumu wo karhi i ntiyiso na loko wu nga ri ntiyiso.
ku endla ku tshemba:	Ku tirhisa miehleketo ya wena ku tlanga kumbe ku ehleketa hi swilo leswi nga riki swa ntiyiso.

Vutisa ndyangu wa wena:

Xana u tsakela ku endla yini kumbe ku aka yini?

Xana i nkarhi wihi lowu u titwaka u ri na vutshila byo tumbuluxa swinene?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

pfala
pfuka

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

ts pf

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi ta pfuka hi dya leswi nga sala.

Ku pfumala ku tsala

Loko wo va munhu wo pfumala ku tsaka u nge tiphini evuton'wini. Loko u pfuka, u namba u loloha. Hi nga pfumeli leswaku vutomi bya hina byi va byo pfumala kurhula. Ku pfumala kurhula swi fana na loko u pfaleriwile ejele.

U kuma munhu a pfuka a pfimbile na marhama ka ha ri mixo. Mina ndza pfumela leswaku u nge tsaki masiku hinkwawo. Kambe hi tlhelo rin'wana, u nge pfumali kurhula lembe hinkwaro. Hi nga pfumeli leswaku vutomi bya hina byi va lebyi tsaneke.

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

mpf	mpfu
mpfe	mpfo

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

lumpfa
epfmpfa

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Namuntlha ku na mpfula ya matimba yi nga le ku neni.

Nhompfu ya manana a vava. Navusiku u ri a yi mpfepfa ngati. Ko va mhaka ya mpfumaleko wa swifambo. A hi fanele hi mpfumelelo wa yena hi n'wi yisa exibedhlele.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi.
Tsala marito ebukwini ya wena.

M-pf-u-l-a
nh-o-m-pf-u

m	pf	k	u	nh	l
l	o	x	a	e	n

Nkongomelo: **Hi na vutshila byo tumbuluxa**

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mpfumawulo:

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito:

b’eka
b’ava

Ku tsala

Kuma marito hinkwawo kusuka eka tsalwa lama tirhisaka:

hl b’

Tsala mixaxamelo ya marito lama ebukwini ya switoloveto ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi hlamarisiwile hi homu leyi nga b’eka swihon’wana swa mune.

Hi vuyisile

Hi vuyisile n’wina b’ava. Hi vuyisile homu ya n’wina yi nga b’eka swirhodyana swimbirhi ka. Ka b’ava, a mi swi voni ku leswi i nkateko ke? Hi kwihi laha mi tshameke mi twa ku ku na homu yi b’ekeke mahahlwa ya marhole? Leswi ko va nkateko wukulukumba exikarhi ka vab’ava lava fuweke.

“Ndza swi lava ku tsaka na n’wina b’ava wa mina. Xiphiqo xa mina i nenge wa mina wu humaka b’ofu laha ka xirhumbana. Kunene homu leyi yi tirhile ku va yi b’eke swirhodyana swimbirhi.”

Mipfumawulo

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo leyi:

+

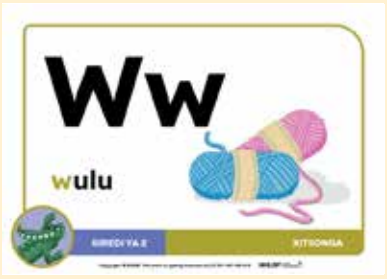

Ku hlaya

Cincanani ku hlanganisa mipfumawulo:

hlw	hlwe
hlwa	hlwi

Ku tsala

Lulamisa maletere leswaku u vumba marito:

hlwmau
hlwmahlwee

Tsala marito ebukwini ya wena.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Homu ya b’ava yi b’ekile mahahlwa ya swirhodyana.

A ku hlweriwangi hi le dorobeni namuntlha. Un’wana na un’wana a lava ku va emahlweni ku fika ekaya ku ta tlangela. A ku lava ku tlangeriwa mahahlwa ya b’ava. Homu ya b’ava a yi hlwelangi ku n’wi nyika mahahlwa endzhaku ko b’eka malembe mambirhi lama nga hundza.

Ku tsala

Vumba marito hi ku tirhisa mipfumawulo leyi. Tsala marito ebukwini ya wena.

b’-e-k-a
b’-a-v-a

hl	k	b’	m	e	v
kh	u	f	a	hl	i

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku penda

Ndzi nga penda xifaniso. Ndzi tsakela pende yo tshwuka. Ndzi tsakela pende ya xitshopana. Ndzi rhandza ku hlanganisela pende hi burachi ya pende.

Ndzi nga penda hi burachi ya pende. Ndzi nga penda hi kamba. Ndzi nga penda hi ribye. Ndzi nga penda hi ximhandzana. Ndzi nga penda hi voko ra mina.

Ndzi nga penda tiraka yo tshwuka. Ndzi nga penda ku pela ka dyambu ko vangama. Ndzi nga penda ximanga na mbyana. Ndzi nga penda murhi lowukulu. Ndzi nga penda mujombe na rivala ro tlanga.

Ndzi penda hi ndlela ya mina. Loko ndzi penda, ndzi endla xirhendzevutana lexikulu. Loko ndzi penda, ndzi endla ntila lowukulu. Loko ndzi penga, ndzi endla thonsi. Loko ndzi penda, ndza hangalasa no phyandlasela.

Ndza tinyungubyisa hi xifaniso xa mina a pende. Ndza tinyungubyisa ku ndzi penda hi ndlela ya mina. Xifaniso xa mina xa pende xi leswi ndzi xi lavisaka xiswona.

Ndzi komba manana na tatana xifaniso xa mina mina xa pende. Va tsakela ku vona leswi ndzi swi pendaka. Va hayeka xifaniso xa mina xa pende. Va tinyumgubyisa hi xifaniso xa mina xa pende.

Ndzi tsakela ku penda. Loko ndzi penda, ndzi titwa xi tshunxekile. Loko ndzi penda, ndzi titwa ndzi tsakile. Loko ndzi penda, ndza n’wayitela n’wayitelo lowukulu.

U fanele ku penda hi ndlela ya wena!

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Ndzi titwa _____ hi xifaniso xa mina xa pende.
2. Ndzi penda _____ ya mina.
3. Ndzi nga penda _____ yo tshwuka.

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

dyimovha	dyimurhi	dyiyindlu	dyivele

Hi tile hi _____ dya Toyota.

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

1. Kopunula rito ebukwini ya switoloveto ya wena:

   mpfumpfurheketela

2. Kuma u tlhela u khwatihata switwari hinkwaswo:

   mpfumpfurheketela

3. Vekela mfungho wa ku ava mapeletwana:

   mpfu/mpfu/rhe/ke/te/la

4. Hlaya mapeletwana:

   mpfu-mpfu-rhe-ke-te-la

5. Hlanganisa mapeletwana kutani u hlaya rito:

   mpfumpfurheketela

6. Vuyelela hi marito:

   a. switsotswana
   b. ximunhuhatwa
   c. switshetshela
   d. mukhalabya
   e. swihlwehlwana

Vulongoloxamarito

Lulamisa swivulwa:

1. Kopunula xivulwa ebukwini ya wena:

   tihomu u khayima mufana

2. Kuma u tlhela u khwatihata nhlokomhaka:

   tihomu u khayima mufana

3. Kuma u tlhela u rhendzela riendli:

   tihomu u khayima mufana

4. Kuma na ku hlovohata xiendliwa:

   tihomu u khayima mufana

5. Tsala xivulwa hi ndlela leyi landzelaka: nhlokomhaka + riendli + xiendliwa

   mufana u khayima tihomu

6. Nghenisa mahikahatelo:

   Mufana u khayima tihomu.

7. Vuyelela swivulwa:

   a. kokwana masimu u rimisa
   b. movha Miyelani u chayela
   c. u dya Rhulani makwembe

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

a. xintlen'wana
b. xikangalafula
c. phaphatana
d. emahandzeni
e. vudyangwana

Vulongoloxamarito

Lulamisa swivulwa:

a. xikambelwana vana va tsala
b. rimbilana byanyi wa tsema
c. va yimbelela tinsimu vamanana

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi Mugqivela hi ya xavisa swiwitsi, makhekhe na tinamuti.

Hi avelana ku tsaka

Ku na n'wana loyi a vitaniwaka Langutani. Langutani a tshama a ri ni gome hikuva a nga ri na vo tlanga na yena. Siku rin'wana u tshamile ehansi a ehleketa hi vutomi bya yena. Kutani ku ta n'wana un'wana loyi a vitaniwaka Musa. Langutani u sungurile ku hamba a tlanga na Musa.

A va tlanga mitlango ya magava na khadi swin'we. Langutani se a sungule ku titwa a tsakile siku hinkwaro. U lemukile leswaku ku va ni vo tlanga na vona swi tisa ntsako evuton'wini. Kusukela siku rero, a nga ha ri na gome. Langutani u dyondzile leswaku ntsako wu sungula hi rirhandzu ni ku avelana.

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

a. madyakufamba
b. vamahlalele
c. xiendlahivomu
d. hakunene
e. xirhendzevutana

Vulongoloxamarito

Lulamisa swivulwa:

a. u rilela n’wana mukapu
b. buku u koroketa mudyondzisi
c. wachu manana u xavile

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Rito u tlhaviwile hi mahlwehlwe lama nga tala exitarateni.

Ku va na gome

Ku na mufana loyi a vitaniwaka Themba. Themba a rhandza ku tlanga ni tintangha va yena siku na siku. Kambe siku rin’wana tintangha ta yena ti rhurhile ti famba, kutani a sala yexe a nga ri na loyi a tlanga na yena. U sungule ku titwa a ri na gome swinene. Siku na siku a va a tigogele ekamareni ra yena.

Mana wa yena u ringetile ku n’wi chavelela kambe swi tsandza. Siku rin’wana, loko a ri exikolweni, Themba u hlanganile na Miyelani va hamba va vulavula. Hambileswi a ha ri ni gome, ku va ni munhu loyi a n’wi yingisaka swi n’wi pfunile ku titwa a antswa. Hi ku famba ka nkarhi, Themba u sungule ku tlanga nakambe naswona a sungula ku tsaka.

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

a. xihandzamatala
b. gongomela
c. mapfandzeni
d. tshamelamaxelo
e. phutumende

Vulongoloxamarito

Lulamisa swivulwa:

a. tatana n'wana u fonela
b. u xava manana thoyi
c. rivala va kukula vafana

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Nyama ya huku ya hatlisa ku vupfa kutlula ya homu.

Siku ra mina ro tsaka swinene

Siku leri a ndzi nge ri rivali evuton'wini bya mina. A ku ri siku lerikulu swinene. Ndzi tlhele ndzi vulavula na manana wanga loyi a ndzi byerile. Ndzi tsundzuka marito ya manana loko a te, "U swi tiva n'wananga leswaku vutomi byi tisa swilo swo tsakisa!"

Eka siku leri, ndzi kumile rungula ra leswaku ndzi hlawuriwile ku ya eka riendzodyondzo ro ya eKapa. A ku ri khale a ndzi lava ku tikuma ndzi kandziyile eKapa. "Ndza ku vona u tsakile n'wana wa mina. Vutomi byo tano n'wananga. Ku ta swilo leswi u swi navelaka u nga ehleketangi nchumu. Famba eKapa u ya tiphina." Marito ya manana ya endle leswaku ndzi titwa ndzi tsaka ku tlula ekusunguleni. Hi rona siku leri ndzi nga ta ka ndzi nga ri rivali.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Tlanga hi vumba

Vumba bya tsakama. Vumba bya olova. Vumba bya vumbeka. Vumba bya tsakisa.

Ndzi rhandza ku tlanga hi vumba. Ndzi rhandza ku vumba. Ndzi tsakela ku tlhavetela vumba. Ndzi tsakela ku soholota vumba. Ndzi tsakela ku tlhantlha no ridela vumba.

Ndzi endla nyoka hi vumba. Hwaa, hwaa! Ndzi endla nhlampfi hi vumba. Bum, bumm! Kutani, ndzi endla mpfundla hi vumba. Tlukwaa, tlukwaa!

Ndzi tlanga, ndzi tlanga. Ndzi endla leswaku xinkhovha xi dya nyoka. Ndzi endla khume wa tinhlampfi na swimila swa lwandle. Ndzi endla hlolwa lerikulu ri dya mpfundla. Kambe mpfundla wu le tshangeni ro endliwa hi vumba. Mpfundla wu tumberile. Hlolwa a ri koti ku kuna mpfundla etshangeni.

Kutani, ndzi onha hinkwaswo siku hinkwaro. Ndzi onha nyoka, nhlampfi, mpfundla, na hlolwa.

Ndzi phata vumba. Ndzi tlhavetela, Ndzi ridela, ndzi manya.

Ndzi endla homu na nyimpfu. Ndzi endla byanyi. Homu na nyimpfu swi dya byanyi. Ndzi endla pilipili. Ndzi endla xidan'wana. Pilipili ri khida eka xidan'wana. Ndzi endla ridaka. Nguluve yi tlanga eridakeni.

Ndzi tlanga, ndzi tlanga hi vumba.

Ntwisiso

Kopunula no hetisa swivulwa:

1. Ndzi onha_____, nhlampfi, mpfundla na _____.
2. _____ ri khida exidan'wanini.
3. Mpfundla wu tumbele _____.

Mofoloji

Hlaya marito lama nga eka xibokisana xa mihlovo.
Kutani, kopunula xivulwa ebukwini ya wena.
Hetisa xivulwa hi rito leri faneleke.

tin'wana	rin'wana	xin'wana	byin'wana

Manana u xavile xinkwa _____.

Copyright © 2026 National Educational Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license may be available. For further information, please contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

NHLRP | National Home Language Reading Programme

NHLRP | National Home Language Reading Programme